

K **franz**

Reiner Stach / Kafka / Roky rozhodování /argo

Reiner Stach / **Kafka** / Roky rozhodování

Z německého originálu *Kafka, Die Jahre der Entscheidungen*,
vydaného nakladatelstvím S. Fischer ve Frankfurtu nad Mohanem
roku 2002, přeložil Michael Půček.

Editor Jiří Stromšík.

Redigovala Michaela Jacobsenová.

Odpovědná redaktorka tištěné knihy Alena Pokorná.

Redakce e-knihy Oldřich Vágener.

Korektorka Marcela Wimmerová.

Vazba a grafická úprava Pavel Růt.

Sazba Daniel Trojan.

Vydalo nakladatelství Argo, Milíčova 13, 130 00 Praha 3,

argo@argo.cz, www.argo.cz,

roku 2017 jako svou 3461. publikaci.

Elektronické vydání první.

ISBN 978-80-257-2347-0 (váz.)

ISBN 978-80-257-2358-6 (e-kniha)

Naše knihy distribuuje knižní velkoobchod KOSMAS

sklad: Za Halami 877, 252 62 Horoměřice

tel.: 226 519 383, fax: 226 519 387

e-mail: odbyt@kosmas.cz

www.firma.kosmas.cz

Knihy je možno pohodlně zakoupit v internetovém knihkupectví

www.kosmas.cz

Ulrice

Život pražského židovského pojišťovacího úředníka a spisovatele dr. Franze Kafky trval 40 let a 11 měsíců. Z toho připadlo na školní a univerzitní vzdělání 16 let a 6 a půl měsíce, na zaměstnání 14 let a osm a půl měsíce. Franz Kafka odešel do penze ve věku 39 let. Zemřel na tuberkulózu hrtanu v sanatoriu blízko Vídně.

Kromě pobytů v Německé říši – převážně víkendových cest – strávil Kafka asi 45 dní v zahraničí. Navštívil Berlín, Mnichov, Curych, Paříž, Milán, Benátky, Veronu, Vídeň a Budapešť. Celkem třikrát spatřil moře: Severní, Baltské a italskou Adrii. Kromě toho se stal svědkem jedné světové války.

Franz Kafka se nikdy neoženil. Byl třikrát zasnoubený: dvakrát s berlínskou úřednicí Felicí Bauerovou, jednou s pražskou sekretářkou Julií Wohryzkovou. Měl milostný poměr pravděpodobně s dalšími čtyřmi ženami, kromě toho udržoval sexuální kontakty s prostitutkami. S jednou ženou žil necelých šest měsíců ve společném bytě. Neměl žádné potomky.

Jako spisovatel zanechal Franz Kafka asi čtyřicet dokončených prozaických textů, z nichž za povídky jich lze – pojmemeli definici literárního žánru velkoryseji – označit devět: *Rozsudek*, *Topiče*, *Proměnu*, *V trestanecké kolonii*, *Zprávu pro jistou akademii*, *První hoře*, *Malou paní*, *Umělce v hladovění*, jakož i *Zpěvačku Josefínu aneb Myší národ*. Texty, které Kafka sám považoval za dokončené, čítají v dnes směrodatném kritickém vydání jeho děl asi 350 tiskových stran.

Franz Kafka po sobě navíc zanechal asi 3400 tiskových stran deníkových záznamů a literárních fragmentů, včetně tří nedokončených románů. Všechny tyto rukopisy měly být podle poslední vůle, již Kafka adresoval svému příteli Maxi Brodovi, zničeny; blíže neurčenou, ale značnou část rukopisných sešitů zničil on sám. Brod se však Kafkovými příkazy neřídil, nýbrž jeho pozůstalost, jakmile ji měl k dispozici, zveřejnil. Publikováno bylo v plném počtu i těch asi 1500 Kafkových dopisů, které se zachovaly.

„Jak se daří?“ „Děkuju, nějak se žije.“ Život je stav, žádná činnost. Jestli člověk nějaký život *měl*, se ukáže až na konci. V roce 1892 uveřejnil Italo Svevo svůj první román, prototyp moderního úřednického románu: *Život*¹. Hlavní postava, nevýznamný pisálek jménem Alfonso Nitti, působí jako zlomyslně předjímaná karikatura Kafky. Ani Alfonso není s to dobýt si erotické štěstí, i jeho rozhodnost je ochromena prázdnotou nekonečných hodin strávených v kanceláři, během nichž se upíná k iluzi budoucí tvůrčí činnosti, zatímco ve skutečnosti nevytvoří nic víc než několik ubohých zlomků. Svevo uvažoval původně o jiném titulu: „Un inetto“ („Neschopný“, „Budižkničemu“), dřív než se rozhodl pro stručný, a tudíž působivější název *Una vita*. Nepomohlo to, hrdinovu paradigmatickosti nikdo nerozpoznal, a není jisté, zda informace o tomto románu pronikla až ke Kafkovým uším.

Život? Uplatníme-li na Kafkovo fyzické bytí měřítko hédonistických západních společností 21. století, je výsledek vskutku zdrcující. Osmdesát let života považujeme za přiměřené biologické minimum. Čtyřicátník je na vrcholu sil a nemyslí na konec. Když se přesto dostaví, hovoříme o *polovičním* životě, jenž mu byl dopřán, o nedovršenosti a nesmyslnosti.

Tento zásadní deficit se umocní, vezmeme-li v potaz soudobé rozhodující parametry ohledně bilance libosti a nelibosti: zdraví, sexualitu, rodinný život, *fun* a *adventures*, nezávislost, úspěch v zaměstnání. Kafka sice zdaleka nepředstavoval okrajovou existenci, byl sociálně začleněn a dotáhl to nakonec na zástupce vedoucího oddělení pod penzí. Ale své povolání rád neměl a omezená jistota byla vykoupena neúměrně dlouhou a náročnou výuční dobou – časem vyměřeným k životu. Prostory

pro rozhodování, rozmanitost možností, které si dnes pro sebe nárokují už mladiství jako samozřejmost, zůstaly pro Kafku nedosažitelné. Ještě jako třicetiletý bydlel u rodičů, život strávil s výjimkou několika málo měsíců v jednom a též měste, uprostřed malého, téměř neměnného kruhu přátel. Veškerý jeho majetek pohltila nemoc a hyperinlace. Ze ‚světa‘ viděl málo, a i to málo téměř pokaždě v neustálém spěchu, pod tlakem regulace omezující pracovní volno. Zcela sporé byly i jeho pokusy najít si náhradu: plavání, veslování, cvičení, práce na zahradě, zotavování v sanatoriu, výlety na venkov a skrovné výstřelky v pražských vinárnách. Šokující ale je především nepoměr mezi celoživotními zoufalými snahami, které Kafka vynakládal na sexuální a erotické uspokojení, a skromným, vzácným štěstím, jež mu nikdy nebylo dopřáno dávat ani přijímat volně a svobodně.

K těmto omezením a ztrátám se přidávaly nesmírné oběti času a energie, které Kafka přinášel literatuře. Akt psaní považoval za vlastní ohnisko své existence, psaní ho uklidňovalo a stabilizovalo, zdařilé texty ho naplňovaly štěstím a sebevědomím. Ale i tady je však vnější bilance, ten poměr mezi vynaloženým úsilím a získaným výnosem téměř bizarní. Na každou stránku rukopisu, která mu stála za zachování, připadlo deset, možná dvacet stran, jež chtěl zničit. Všechny literární projekty, přesahující rozsahem povídku, ztroskotaly. Totéž platí o pokusech v jiných literárních žánrech: Kafkovi zůstal nepřístupný jazyk lyriky, neuskutečnil se záměr s autobiografií a bez hmatatelného výsledku zůstalo také několik polovičitých pokusů na poli dramatu. Představme si, že by se našly v pozůstalosti nějakého skladatele kromě několika málo dokončených komorních skladeb desítky rozepsaných kompozic, včetně tří nedokončených symfonií. Ztroskotanec, neschopný člověk? Tuto situaci nemající obdoby v dějinách literatury se Brod snažil dlouhá léta zastírat tendenční vydavatelskou strategií. Avšak zastírat dnes už není co, máme k dispozici kritické vydání děl a neúprosně vnímáme, že Kafka jako spisovatel zanechal hromadu trosek.

Život jednotlivce budí pozornost, dělá dojem, působí tím víc, čím víc rozšiřuje svůj rádius. Majetek, výkony, kariéra, vliv, moc, sexuální partneři, vlastní potomci, obdivovatelé, následovníci, nepřátelé: To je ona

téměř *horizontální* dimenze, onen sociální rozměr existence, který ji zviditelňuje a vyčleňuje z anonymního proudu. Způsobem, jenž se na první pohled zdá naivní, se Kafka po celý život zabýval otázkou, jak se taková oblast působnosti stabilizuje, jak si člověk ve světě vytvoří prostor. Byl vášnivým čtenářem životopisů, ale dojem, že je hltač bez výběru, klame. Rakouská hraběnka z 18. století, vojevůdce, filozof a divadelní autor z 19. století, majitel plantáží, polární badatel a socialistická aktivistka z 20. století – jejich světy mohou být vzájemně neslučitelné, ne však strategie a triky, jimiž svůj už jednou vybojovaný okruh působnosti bránili a zvětšovali, strategie, z nichž by se možná – jak Kafka doufal – dalo v celkovém přehledu vydestilovat *umění života*.

V tomto umění to nedotáhl daleko. Kafkovy rozmanité nezdary jsou zjevné a nesporné, a první čtenáři jeho deníků a dopisů propadli dokonce dojmu, že se musí jednat o nesmírně izolovanou, křehkou, téměř nemateriální bytost, uvrženou ve své společenské realitě do jednoho bodu s *nulovou oblastí působnosti*. Neportrétoval se tak nakonec i on sám, nemluvil snad dokonce o „náhražce“ života? Ale ano. Ještě se ho však nenaučili číst. Duch, hmyz, povětrný pes, opice, slepý krtek, Věčný Žid – vše bylo bráno naprosto doslova. *Nikoli z tohoto světa*, to byl Kafka ve třicátých a čtyřicátých letech.

I dnes by biografie Franze Kafky, jež by se nazývala *Život*, upadla do podezření kvůli (pravděpodobně neúmyslné) ironii. Skutečnost, že jsme si už víc ujasnili jeho sociální vztahy, že nám takřka fyzicky kráčí v ústrety – k čemuž přispěly v neposlední řadě četné zveřejněné fotografie z jeho okolí –, na tom změnila jen málo. A kdyby se někde objevil několikavteřinový film ukazující Kafku v pohybu, nebo váleček z diktafonu s jeho dochovaným hlasem, byli bychom příjemně překvapeni, ale mnoho by se tím nezískalo. Nedokážeme si ho představit, tady, v křesle naproti, u pokladny v supermarketu, u pultu v hospodě na rohu. Přetrvává jakási kulturní svatozář, jež si vynucuje odstup, jakási cizost, *jinakost*, na niž nezapomínáme ani na okamžik a která téměř neprůhledně souvisí s jeho nezdarem, jakož i s jeho slávou.

Nutí nás pohybovat se na úzké hraně. Na jedné straně skrovná životní bilance, hluboká ztráta, jež vypadá o to hrozivěji, čím víc Kafkovu existenci převádíme na něco uchopitelného, čím víc ji takřka obnažujeme.

Na druhé straně slepé uctívání auratičnosti, které se neptá, jakými oběťmi štěstí a svobody, jakým psychickým žalem, ne-li utrpením, je tak jedinečné dílo vykoupeno. Tento život se tak jako tak neodhalí, a v obou postojích, tolik je jisté, se skrývá moment barbarství.

Avšak otázka, co tedy takový člověk ze života vlastně měl..., je zrovna tak nevyhnutelná, jako je nevyhnutelný údiv nad nepochopitelným. Takovým pochybnostem se nevyhne žádný čtenář Kafkových deníků a dopisů, a už vůbec ne autor biografie – ledaže by svého protagonistu pozoroval tak nezúčastněně jako preparát pod sklem. Ale o otázce, zda nebyla cena příliš vysoká, nerozhodujeme my. Toto rozhodnutí činí každá epocha, každá sociální skupina, každé individuum podle měřítek, jež nelze jen tak beze všeho přenést do jiných kontextů. Jelikož ale tato měřítká představují zároveň silné impulzy podněcující jednotlivce nastavit výhybky tak či onak, hledat své štěstí tu či onde, bude každý, kdo je opomine, nebo dokonce nahradí vlastními kritérii, stát před cizím životem jako před neproniknutelnou záhadou, jíž nemůže čelit jinak než pochybnými vysvětleními a mravokárnými poznámkami pod čarou. „To je právě bída triviálního životopisectví,“ poznamenal Wolfgang Hildesheimer v předmluvě ke svému životopisu Mozarta. „Na všechno nachází jednoduchá vysvětlení v mezích pravděpodobnosti, jež je nám dostupná a ladí s dosahem našich prožitků.“²

Tato otázka po hermeneutickém horizontu je o to naléhavější, čím nezávislejší a tvořivější je člověk, jehož se snažíme pochopit. Bohatství Kafkovy existence se rozvinulo převážně v psychické sféře, v neviditelném světě, ve *vertikální* dimenzi, jež nemá se sociálním prostředím zdánlivě vůbec nic společného, a přesto jím všude, *v každém bodě* proniká. Kdo se ocitá pod vlivem prvotních dojmů z četby *Nezvěstného* nebo *Zámku*, jen stěží pochopí, že nikterak nezáleží na autorově povolání, rodinném stavu, zálibách a averzích. Tento dojem zcela autonomní niternosti posilují dokonce i deníky: Kafkova schopnost zachytit situaci jedním pohledem, a přesto s nejvyšší ostrostí, odfiltrovat podstatné jednotlivosti, vycítit skryté souvislosti, a to vše zachytit přesnými obrazy prosyceným, všem neostrostem se vyhýbajícím jazykem – je schopností hraničící se zázračností a vymykající se jakémukoli přijatelnému sociálnímu nebo psychologickému vysvětlení. Říká se tomu

„genialita“. Genialita však je nehistorická, nemá pevné místo, vychází, a nelze to říct jinak, z *hloubky nitra*, a je-li něco takového vůbec v lidských silách, pak – aspoň si to tak představujeme – by to muselo být možné kdekoli a kdykoli. K čemu potom ale životopis? Abychom zjistili, že i génius jí a tráví?

Samozřejmě, pojem geniality je vágní. „Geniální“ může být závodní kůň (abychom zmínili slavný Musilův příklad), naproti tomu spisovatel, jenž něco vytvoří, nechce být chválen za to, co mu jen tak padá do klína. Nemluvě o literární vědě, jejíž úloha přece spočívá právě v tom, aby zdánlivě jedinečné začlenila do dějin: Pro ni je „genialita“ metodologickou potíží, a kdo tento pojem použije spontánně, projeví se jako amatér.

Ale literární vědu předchází literatura. Je naprosto nepředstavitelné, že by sečtělý čtenář s vyvinutou schopností recepce před četbou Kafkových textů neměl nikdy šokující zkušenost s genialitou – a to dokonce ani tehdy, když mu tyto texty připadají bez humoru, přepjaté, kruté nebo temné. Kafkův svět je nevábný a trvá dlouho, než se do něj vpravíme. Přesto jeho věty pronikají pod kůži, nutí k zamyšlení, nelze jim uniknout. Nevyhnutelně se vkrádají dvě otázky: „*Co to všechno znamená?*“, zní ta první, „*Jak něco takového vzniká?*“ ta druhá. A podle toho, kterou výzvu čtenář vyslyší, dostane se buď do džungle výkladu díla, nebo do potíží s neřešitelnou životopisnou křížovkou.

Sám Kafka vyvolával znova a znova obraz niterné propasti, v deníku, jakož i v dopisech: „To jediné, co mám, jsou jakési síly, které se v hloubce, jež není v normálním stavu vůbec rozeznatelná, koncentrují v literaturu...“⁴³ „Naprostá lhostejnost a tupost. Vyschlá studna, voda v nedostupné hloubce a ještě nejistá.“⁴⁴ A podobně v nesčetných variacích. Pravda nepřichází shůry jako vnuknutí či milost; a nepochází ani z bohatství světa, ze smyslových zkušeností, z práce nebo z lidské účasti; pravdivá literatura přichází jediné z hloubky, a co v ní nemá své kořeny, je vymudrované, je pouhou „konstrukcí“. Obraz je zřejmý, evidentní je to přinejmenším *pro něj*, pro jeho *případ*, i když bychom asi namísto Kafkou mnohde vzývané „pravdy“ použili raději opatrnější pojem autentičnosti. Je-li však tomu tak, vypovídá-li obraz obtížně přístupné vnitřní hloubky něco o Kafkově mnohdy ohromující, někdy však také

zcela selhávající estetické schopnosti, pak nezbývá nic jiného než ho tam následovat a sestoupit dokonce ještě hlouběji a porozhlédnout se.

„Opět další kniha o Lessingovi!“ poznamenal si jednou do deníku Hebel. „A kdyby snad Lessing vstal z mrtvých, nemohl by o sobě říci už nic nového.“ To přesně vystihuje pocit studenta prvního ročníku, který si prohlíží v knihovně germanistiky oddíl s písmenem ‚K‘: Kafky je tu na běžné metry. Ohmatané ‚souhrnné interpretace‘ z padesátých a šedesátých let, příručky a komentáře k jednotlivým pasážím, sebrané stati, hrůzu nahánějící těžké, a přesto dávno překonané bibliografie a nakonec nedozírné řady akademických monografií ke struktuře fragmentu X, k vlivu autora Y nebo k pojmu Z ‚u Kafky‘. O nic lepší to není na internetu. Americký student, jenž by byl natolik naivní a chtěl si zadáním vyhledávacího dotazu ‚Kafka‘ opatřit několik základních informací, by se mohl těšit z výběru víc než 130 000 anglickojazyčných odkazů – to je dvakrát tolik než pro heslo ‚Humphrey Bogart‘ a pořád ještě o trochu víc než pro ‚Goethe‘. Ano, lze pochybovat, zda by nám Kafka, kdyby vstal z mrtvých, mohl sdělit ještě něco překvapujícího.

Při pohledu zblízka následuje vystřízlivění. Většina z toho jsou spekulace vycucané z prstu nebo akademická povinná cvičení. Neexistuje žádná sebenesmyslnější teze, kterou by někdo někde nezastával, žádné metodické soukolí, jež by Kafkovo dílo už nesemlelo. A mezi tím specializované výzkumy podobající se autistickým hrám: Předpokládaného adresáta si nedokážeme vůbec představit. V téměř každé práci se nachází půl tuctu klasických citátů, kromě toho se hojně citují navzájem. Vypadá to jako soběstačný podnik, něco na způsob kultu, k němuž člověk přístup má, nebo nemá. Přičemž zaráží, že těch několik perel, které lze objevit – skvostně napsané eseje, dráždivé hry myšlenek –, pocházejí vesměs od *neodborníků*.

Zklamáním je rovněž překypující rozmanitost internetu: Ponecháme-li stranou pestré obrázky, okrasné písmo a animace v javě, prokáže se web jako zcela druhořadé médium. Téměř vše, co je k tématu Kafka zajímavé, pochází opět z oddílu s písmenem ‚K‘, kde bychom si to bývali mohli přečíst pohodlněji; nemluvě o tom, že se tu nespouštějí žádné filtry kvality obsahu – se známými následky. Jevišťe onoho nejmladšího

média se řídí zásadou opakování a bezstarostného plagiátu a nyní jde jen o to, jestli tato hra představuje vzestup, parodii nebo už úpadek Kafkova kultu.

Laik, který by se chtěl dozvědět víc, vyčerpaně obrátí své naděje k biografii. Inteligentní, barvitý životopis, pokud možno ilustrovaný, napsaný autorem ztělesňujícím nejnovější poznatky výzkumu, aniž by se tím neustále chlubil – to je, podle všeobecného názoru, stále ještě spolehlivá cesta, jak se s nějakým klasikem seznámit. Koneckonců se nikdo už nemusí obávat, že bude odyt letopisnými daty a otřepanými citáty ze života světce, protože časy, kdy se životopisy tvořily jako konfekční zboží, jsou pryč. Nároky drasticky stouply a nejnovější standardní biografie o Goethovi, Schopenhauerovi, Wittgensteinovi, Thomasi Mannovi, Virginii Woolfové, Nabokovovi, Joyceovi a Beckettovi vyvolávají právem otázku, zda by se životopis neměl konečně povýšit na samostatný literární žánr.

Avšak tady čeká další překvapení. Velká biografie Franze Kafky neexistuje. Skrovný je dokonce i počet pokusů o souhrnný životopis a celosvětově se nemůžeme dosud pochlubit víc než třemi čtyřmi úvody, jež by stály za přečtení. V Německu, kde se Kafkovým jazykem čte a mluví, nemáme, tři čtvrtě století od jeho úmrtí, půlstoletí od prvního potřebného vydání díla, Kafkovu biografii *ani jedinou* – s výjimkou životopisu jeho mládí od Klause Wagenbacha, který lze stěží sehnat i jako antikvární, a kromě rovněž dávno rozebrané *Příručky o Kafkovi* (Kafka-Handbuch) od Hartmuta Bindera, do níž se vzhledem k slovníkovému stylu spíš jen nahlíží, než aby se četla. Jsme v pokušení označit to za přiznané manko historické recepce, za anomálii, jež naléhavě vyžaduje objasnění. Co se tu stalo? Odkud se to náhlé mlčení v celé té vřavě bere, odkud ta plachost?

Určitě to není způsobeno nedostatkem materiálu. Existují sice stále ještě bílá místa značného rozsahu, ale celkově se od sedmdesátých let poznatky o Kafkově životě a životních podmínkách znásobily. Samotná desítky let trvající badatelská práce Hartmuta Bindera přinesla tak obrovské množství výsledků, že ještě ani nelze pořádně posoudit, nakolik se tím náš obraz o Kafkovi dlouhodobě změní. Kromě toho existují materiálově bohaté monografie o Kafkově rodině (Northey,

Wagnerová), o jeho vztazích s nakladateli (Unsel), o otázce Kafkovy židovské identity (Baioni, Robertson), o pražském kulturním prostředí (Spector) a o několika dalších aspektech. Hans-Gerd Koch rozsáhle okomentoval deníky a dopisy, z kritického vydání Kafkových děl, jakož i z edicí faksimilií některých rukopisů lze získat hluboký vhled do tvůrčího procesu. A vůbec už nemluvě o tom, že i dávno známé životopisné prameny jako *Dopisy Felici* nejsou zdaleka ještě systematicky vyhodnoceny. Ve srovnání se suchopárnou černobílou krajinou, kterou jsme ještě v šedesátých letech považovali za „životopisné pozadí“, se jedná o zemi zaslíbenou. Dnes si může autor biografie nabírat vrchovatě. A také musí.

To, že se k životopisnému velkoportrétu přesto sotva kdo odhodlá, musí mít příčiny v předmětu samotném. Kvantita neznamená pouze výhodu: Puzzle sestávající z velkého počtu dílků je zajímavější, ale obtížněji se skládá. Životopisný fakt a životopis nejsou ve stejném vztahu jako sčítanec a součet a úloha životopisce se nevyčerpává pečlivým uspořádáním popsanych kartotéčních lístků a následným uzavřením krabice (i když tomuto zlozvyku zůstávají někteří z nejvýznamnějších specialistů na Kafku dodnes kupodivu věrni). „Co mohu nabídnout,“ píše ve své předmluvě Goethův biograf Nicholas Boyle, „je syntéza vytvořená ze syntéz, a hodnota kompilací, na kterých se má práce zakládá, ji samotnou dlouho přetrvá. Když se však taková syntéza čas od času a pro určité období neprovede, k čemu jsou pak ty kompilace dobré?“ Výstižněji a upřímněji to nelze vyjádřit. Ale ani ambiciózněji. Právě spojení „syntéza ze syntéz“ získává, pokud jde o Kafku, ještě jeden zvláštní smysl, který pomůže tu podivnou biografickou zdrženlivost snad objasnit.

Dejme tomu, že bychom stáli před úkolem napsat životopis významného sportovce. Ten sportovec pochází z rozvrácené rodiny, nějakou dobu měl problémy s drogami, které však překonal, když se během tréninkové přestávky věnoval svým dětem, a navíc se angažoval pro Amnesty International. Schéma takového života poskytuje šablonu pro zpracování biografie: původ, sport jako kompenzace, samotná sportovní dráha, období krize, společenské zájmy, nakonec manželství a děti jako intimní centrum a okno do budoucna. Tematické celky,

ba vlastně i rozdělení kapitol tu jsou jasně stanoveny předem, a pokud autor biografie od začátku nevsadí na techniky montáže a *patchworku*, tak se jeho syntetická práce omezí na to, aby celky navzájem propojil jemnými přechody. Koneckonců nemá čtenář nabyt dojmu, že se tu život odškrťává jako nákupní seznam.

Většina biografii, i těch nejlepších, vznikla asi tímto způsobem: prostřednictvím jakési plástvové metody. Obraz prožitého života se rozpadá nejprve na určitý počet tematických segmentů, které jsou na sobě relativně nezávislé a zpravidla se také musejí nezávisle zjišťovat: původ, vzdělání, vlivy, zásluhy (nebo prohřešky), sociální vztahy, náboženství, politické a kulturní pozadí. A třebaže se tento jasný obraz nakonec ještě tolika dalšími vzájemnými provázanostmi rozmaže: nechce-li autor biografie vystavit svého čtenáře chaotické záplavě, nezbude mu nic jiného, než nejdřív zachovat fikci tematické přehlednosti a jednotlivá témata syntetizovat každé zvlášť: to znamená ‚uzavřít‘ plástve. Pak teprve, druhým krokem, se pokusí slepit jednotlivé buňky dohromady, a to tak, že se prázdný prostor mezi nimi zminimalizuje: syntéza ze syntéz.

Z toho v první řadě vyplývá, že vylíčení života navenek velmi bohatého na události *nezpůsobuje* zrovna ty největší technické problémy, jaké by laik očekával. Vnější události se mohou vyprávět lineárně a často lze věrohodně dokázat, jak vzešly kauzálně jedna z druhé. Popis života proto činí obsáhlejší, ale nikoliv nutně také obtížnějším: Plástve leží v jedné řadě a ideálním vzorem pro tento druh biografie je ‚životní pouť‘.

Zcela jiné požadavky naopak kladou jedinci, u nichž je počet topoi omezený, jejich vzájemná závislost je však stěží patrná: komplexní charakter, u kterých ‚všechno se vším‘ souvisí. Kafka tu představuje opravdu paradigmatický případ: nepřiliš přizpůsobivý člověk, jenž se celý život potýkal se stále stejnými problémy a který se jen zřídka pouštěl do něčeho nového. Spor s otcem, židovství, nemoc, zápas o sexualitu a manželství, úřednický život, tvůrčí proces, literární estetika: Není zapotřebí žádné obsírné analýzy k pojmenování ohnisek napětí u takové existence, jež se zdá natolik statická, že se musíme zeptat (a otázka položena *byla*), jak dalece tu lze vůbec hovořit o vývoji. Tato síť, jak se zdá, nebyla do světa nikdy rozhozena, byla už prostě *tu*.

Ale právě – sít. Zdá se, že vše je provázané se vším. Kafkův spor s příliš mocným otcem přetvořil jeho židovskou identitu, jeho obraz vlastního těla a jeho sexuální život. Avšak jeho zaujetí pro sionismus a východožidovskou kulturu, jeho hypochondrie a „snahy oženit se“ zas přiostrily vnitřní konflikt v rodině, dokonale zamotaly ten oidipovský uzel. Má se – abychom se na to podívali trochu pozorněji – vylíčit Kafkův vztah k židovství v souvislosti s jeho výchovou, četbou židovských spisů, přátelstvím s Brodem, jeho „světovým názorem“ nebo na základě osobní zkušenosti s antisemitismem? Co je příčina, co následek? Stačí sebemenší vychýlení těžiště a obraz se zásadním způsobem změni, bude možná nesprávný, převrátí se. Kde je hranice přípustného zjednodušení, jež si životopisec smí dovolit, aby procítil ony ozvuky a zpětné vazby, aby je mohl *převyprávět*? Přemíra vzájemných vztahů mezi tematickými plástvemi zcela překračuje možnosti vypravěčské geometrie. Je to, jako bychom stáli před úkolem zobrazit čtyřrozměrný objekt tím, že zhotovíme trojrozměrný otisk, téměř stín toho objektu. Tento úkol je, jak známo, řešitelný, avšak každé myslitelné řešení je vykoupeno ztrátou detailů, a tím zas pozbývá na názornosti. Kousek nitě a žiletka vrhají – za určitých okolností – stejný stín.

Kafka učí skromnosti. Kdo se jím zabývá, musí počítat s tím, že selže. Dal by se uvést bezpočet příslušných sekundárních textů, v nichž je mezi autorovými závěry a porůznu se vyskytujícími Kafkovými citáty tak propastný rozdíl, že čtenáře polévá střídavě horko a zima. Dokonce i ty nejlepší syntetické výtvořiny – vezměme si jen velký esej Eliase Cannetiho *Druhý proces* (Der andere Prozeß) – obsahují pasáže, jež z hlediska jazykové a věcné propracovanosti výrazně zaostávají za těmi Kafkovými. To je nevyhnutelné a tím spíš musí být autorovi biografie jasné, že vstupuje do soutěže, kterou nelze vyhrát.

Ale stejně tak se jí nemůže vyhnout. Od životopisce klavírního virtuosa nebudeme požadovat, aby měl absolutní sluch, ani od životopisce dobrodruha, aby složil kapitánskou zkoušku na plachetnici. Životopisec filozofa by však měl umět přemýšlet a biograf spisovatele psát. To je triviální, ve svých hermeneutických důsledcích však naprosto skličující. Kafka učinil bezpříkladně umíněným a zároveň dokonalým

způsobem z *jazyka* médium vlastního rozvoje. Aby o onom rozvoji mohl autor biografie vyprávět, nezbude mu nic jiného než se chopit naprosto stejných nástrojů, použít naprosto stejné médium.

Tím se však posouvá na místo, které je *obsazené* – a to trvale. Protože Kafka nikdy nespí. Nevloudí se mu fráze, sémantické prohrěšky, nedokonalé metafory – ani tehdy ne, když leží na pláži a píše pohlednice. Jeho jazyk ‚neplyne‘ sám ze sebe, ani nikdy nevystupuje z břehů; je ovládán jako rozžhavený skalpel pronikající kamenem. Kafka nic nepřehlíží, nic nezapomíná. Ze stavů duchovní nepřítomnosti a nudy, na které si znova a znova stěžoval, pociťujeme jen málo, naopak: Tato neustálá duchovní přítomnost se nás dotýká téměř bolestně, protože ho činí nepřístupným. *Někdo musí bdít*. Ostatní však nechává za sebou, jednoho po druhém. Nenajde už cestu domů, odcizuje se světu a lidem, a to navíc naprosto profánním, zvláštním způsobem.

Toto utrpení z jakési hlubší nespavosti zformuloval ve svém románu *Skutečný život Sebastiana Knighta* (The real life of Sebastian Knight) – pojednávajícím o nemožnosti napsat adekvátní životopis – z vnitřní perspektivy Nabokov: „Hladový muž, pojídající pečeni, se zajímá o své jídlo, a ne o vzpomínku na sedm let starý sen o andělech s cylindry; já jsem však měl po celý den všechny uzávěry a klapky a brány ducha otevřeny současně. U většiny lidí má vědomí své dny klidu – mému nebyl dopřán ani poloviční svátek. Tento neustálý stav bdělosti byl mimořádně trýznivý nejen sám o sobě, ale také svými bezprostředními následky. Každá bezvýznamnost působila tak komplikovaně, vyvolávala takovou záplavu asociací, a tyto asociace byly tak choulostivé a temné, tak nevhodné pro jakékoli praktické využití, že jsem se sporné věci buď úplně vyhnul, anebo ji samou nervozitou pokazil.“ To vše pro Kafku platí slovo od slova. Je překvapivé, jak málo toho navzdory všemu „pokazil“: Kamkoli se dostal, tam se osvědčil, jako žák, student, úředník. Nic mu však nešlo ‚od ruky‘, každé rozhodnutí, i to nejnepatrnější, bylo třeba nejprve vytrhnout z onoho proudu asociací. „Vše ve mně hned vyvolává pochybnosti,“⁴⁵ napsal jednou. Vše v něm hned vyvolávalo potřebu psát. Život si ale musel nejdřív převést do jazyka.

Tato zvláštní dialektika duchovní přítomnosti a nepřítomnosti proniká až do hloubky literárního díla. Nesčetné zbytky dne tvořené

každodenními zážitky a nejosobnějšími starostmi, které tam Kafka odložil, nelze přehlédnout. Rovněž tak bezpříkladnou univerzálnost jeho díla. Tento rozpor, tato záhada představují možná rozhodující zkoušku každého biografického počínu. Je-li společensky nejméně nápadný člověk schopen vyvolat v dějinách světové kultury šokovou vlnu, jejíž dozvuky se šíří dodnes, pak se zdá nevyhnutelné vnímat život a dílo jako neslučitelné světy, z nichž se každý řídí vlastními zákony. „Život autora není životem člověka, kterým je,“ tvrdí se apodikticky ve Valéryho glosách k esejům o Leonardovi. A sám Kafka se prokopal ještě o vrstvu hlouběji: „Postoj umělce k umění a životu se i v něm samotném různí.“ To je třeba respektovat. Avšak autor biografie se tu nemůže zastavit. Musí objasnit, jak se z vědomí, *pro které je vše podnětem k přemýšlení*, mohlo stát vědomí, *které bylo podnětem k přemýšlení pro všechny*. To je ten cíl.

„Známe jen samy sebe,“ poznamenal si Lichtenberg ve své knížce aforismů *Sudelbücher*, „nebo spíš, mohli bychom se znát, kdybychom chtěli; pouze ty ostatní známe jen z analogie, jako měsíčňany.“ To je, jak již dávno víme, dvojnásob špatně. K tomu, abychom se znali, zdaleka nestačí, abychom se znát *chtěli*. A co se ostatních týče, vystačíme si překvapivě často s kombinací životních zkušeností a nejjednodušších, instrumentálně použitých psychologických znalostí, abychom dokázali předvídat určitá jednání, dokonce i podněty a myšlenky. Leccos zas vytryskne tak spontánně, mnohdy zprudka, že žádná analogie nedokáže zabránit zděšení.

Pro životopisce je kouzelným slůvkem *empatie*. Ta pomůže dál tam, kde psychologie a zkušenost selhávají. Dokonce i empiricky sebelépe zdokumentovaný život zůstane záhadou, jestliže autor biografie nepodnítl v čtenáři ochotu a schopnost vcítit se do osobnosti, situace, prostředí. Odtud ta charakteristická sterilita některých obsáhlých biografí, doslova zaplavených daty a citovanými prameny: Předstírají, že sdělují vše, co sdělit lze, přesto se téměř úplně míjejí s předmětem, a neukojí proto ani zvědavost.

Zároveň je *empatie* metodologickou drogou, a zachází-li se s ní neuváženě, vymstí se to. Zajisté poskytuje šťastné okamžiky osvětlení: Člověk se hluboce vmyslí do toho, co se dověděl někdo jiný, a pak zdánlivě

bez obtíží pochopí, nebo se mu zdá, že pochopil, kde se dosud stálo před záhadou. Ale empatie není žádný svévolně dosažitelný psychický stav, jedná se spíš o komplexní schopnost, která – nejinak než dispozice nazývaná ‚inteligence‘ – potřebuje nejprve hybnou sílu vědomostí a vzdělání. Empatie bez dostatečných vědomostí je mlýnem meloucím prázdnou slámu. Abychom postihli v Kafkových zvycích a rozhodnutích nutkavé, neurotické momenty, zdaleka nestačí, aby člověk byl sám neurotický (byť je to občas nápomocné). A abychom porozuměli situaci chlapce, jediného syna, jenž během tří čtyř židovských svátků v roce navštíví za ruku s otcem synagogu, kde se nudí, zatímco otec myslí patrně na obchod nebo na nedávná antisemitská hesla – v tom nám empatie pro začátek nepomůže vůbec, a dokonce ani pozorovatel vycitovaný v židovské víře nedosáhne patřičné hloubky ostrosti, bude-li historickou situaci znát jen z doslechu.

Kulturní cizost, dávná minulost, v neposlední řadě i psychóza, jež může zachvátit zrovna tak společnost jako i jednotlivce – vyznačují vnější hranice empatické schopnosti. Nicméně existuje i jedna vnitřní hranice, již lze rozpoznat mnohem obtížněji: hranice nekontrolované identifikace. Kdo ji překročí, pochopí toho ne snad víc, ale zpravidla spíš méně. Může být užitečné *dosáhnout* ztotožnění, a intelektuální a emocionální úsilí, které je třeba vynaložit na vymanění se ze stavu nekritického uctívání, nepředstavuje zejména pro autora Kafkova životopisu to nejhorší přípravné cvičení. Kromě toho patří schopnost dokázat se takřka *na zkoušku* identifikovat k nutným předpokladům každého, kdo zkoumá cizí život. Jenže právě ona blízkost zdánlivě snadno dostupného uspokojení, které si musíme přesto odříct, představuje trvalé pokušení: lákavou esenci, z níž bychom měli pouze ochutnat.

Empatie zmírňuje zármutek pramenící z nevědomosti. Samotná nevědomost ji nedokáže potlačit. V Kafkově životě najdeme měsíce, o nichž nemáme žádné doklady, ve kterých jako by proud dochovaných pramenů pohltila noc. Jaký smysl by mělo tato místa překlenovat či dokonce zakrývat románovými fantaziemi? Naopak jsou dny, v nichž jeho život můžeme rekonstruovat takřka z hodiny na hodinu, a k radostným okamžikům biografické práce se počítá, když hustota dochovaných pramenů umožní zpřítomnit scénu aspoň v obrysech – potěšení

z detektivního úspěchu. Ale co to znamená u člověka, jehož život se naplňuje v „hloubce“, v tak ohromné *vnitřní* intenzitě? Kafka opakovaně trávil celé půldny v posteli, na nějaké pohovce, malátný, nepřístupný, oddávající se dennímu snění – dost často si na to stěžoval, tak často, že by se o tom daly vést statistiky. Avšak co o tom víme? Víme, že mnohé z toho, o čem tam snil, vzalo později milionům lidí dech.

Ani metodicky sebebprotřelejší autor biografie nepřekoná obraz obrazu: nálada, atmosféra okamžiku, asociace, latentní obavy a radosti, jež ho naplňují, mimika a gestikulace, hlasy, zvuky, pachy... všechno mohlo být nepatrně jinak, než se domníváme, že je třeba si to představovat. Nekonečně různorodé to bylo tak jako tak: Dokonce nejpreciznější obrazotvornost, vyzbrojená znalostmi a empatií, ba i perfektní vnitřní zfilmování historického materiálu jsou jen stíny ve srovnání s tím, jak to bylo *doopravdy*. Ten zármutek pramenící z nevědomosti, to postupné blednutí všech vzpomínek, to nezvratné pozbývání minulosti nedokáže vynahradit žádná imaginace, ani ta nejmocnější. Vše, co dovede, je: vytvořit přehled, zaostřit obrysy, zvýšit rozlišení obrazu. Vše, co může sdělit, je: tak nějak to snad mohlo, bývalo mohlo, tak nějak to muselo být.

Předkládaná biografie Franze Kafky rozhodně nechce vybarvovat prázdné obrysy: Veškeré informace jsou doloženy; nic není vymyšleno. Souvislosti mezi událostmi, včetně datování, jež lze určit s největší pravděpodobností, i když jen nepřímou, jsou v některých případech považovány za rovnocenné s prokazatelnými fakty: a to pokaždé, kdyby jejich vynechání vedlo k nepřiměřenému zúžení hermeneutické perspektivy. Nespolehlivé zdroje jsou podle možností jako takové zřetelně označeny. Co lze na empirické rovině vyčíst z Kafkových deníků, nedokládá se samostatně v každé jednotlivosti – jinak by počet poznámek pod čarou překročil každou přijatelnou míru.

Oživení scén, situační vývoj a historická lokalizace Kafkova života – to vše vyžaduje prostor a čas. Obsáhnout to v jednom jediném svazku přiměřeného rozsahu je naprosto nemožné. Rozhodnutí otevřít clonu objektivu v roce 1910 předurčil přitom zvláštní stav pramenů: V tomto roce začínají dochované deníky. Následující období je až do prvních

měsíců světové války nejlépe zdokumentovaným životním úsekem, a bezesporu také tím nejdůležitějším, protože tu jsou v těsném sledu přijímána všechna rozhodnutí definující a ohraničující Kafkovu existenci ve zbývajícím desetiletí. V letech 1912 až 1914 zažívá Kafka dvě nanejvýš plodné tvůrčí fáze, z nichž pochází mnoho dokončených povídek a dva ze tří dochovaných románových fragmentů, kromě toho zdaleka nejintenzivnější, a z hlediska pramenů tudíž nejdůležitější korespondence, kterou Kafka kdy vedl, totiž korespondence s Felicí Bauerovou. Do oné epochy spadá také několik bolestných zkušeností, jež utvářely jeho představu o sobě samém a které si bude po celý život připomínat jako modelové, obzvláště zrušení svého zasnoubení, k němuž došlo několik týdnů před začátkem války. Počátkem roku 1915 se Kafkovy životní poměry změnila a začíná dlouhé neproduktivní období.

I na první pohled možná udivující rozhodnutí nezapočít biografickou práci rokem 1883, rokem narození, nýbrž ji zahájit na konci Kafkovy adolescence, na začátku první velké tvůrčí krize, předznamenala rovněž zvláštní pramenná situace. Stav poznatků o Kafkově dětských, školních a studentských letech se od publikování materiálově bohaté biografie o jeho mládí od Klause Wagenbacha v roce 1958 – v té době mohli být vyslechnuti ještě očití svědci – příliš nezlepšil. Tato léta vykazují z důvodu skrovných autobiografických informací stále značné mezery, v nichž by se mohlo ukrývat ještě lečjaké překvapení. Neuspokojivá situace by se bezpochyby výrazně zlepšila, kdyby se výzkumu konečně zpřístupnil pro literární vědu prvořadý pramen, významný nejen v souvislosti s Kafkou, který tvoří pozůstalost dlouholetého přítele Maxe Broda. Materiály v této pozůstalosti, především Brodovy deníky a jeho korespondence, by samozřejmě byly žádaným desideratem pro *všechny* fáze Kafkova života; nezastupitelné jsou však pro období mezi Kafkovým dvacátým rokem a počátkem jeho vlastních deníků. Bylo by nezodpovědné a pro životopisce by to představovalo nepřilíš motivující podnik, pokud by pracoval se základnou poznatků, která se v dohledné době značně rozšíří, a tím vznikne potřeba další revize. A provizorním řešením, jehož smysl by spočíval toliko v dodržení časového sledu, by se neposloužilo asi ani čtenáři. – Ale složit proto ruce do klína?

Autor životopisu má sen. Mohli bychom ho nazvat utopií, i když to možná není víc než utajená touha, dychtivost. Chce překročit rámeček toho, co jednou bylo. Chce se dovědět, ne, přeje si zažít, jak tu minulost prožívali ti, kteří byli při tom. Co znamenalo *být Franzem Kafkou*. Uvědomuje si, že je to nemožné. Nejen čtenář zná proto onen notorický smutek mezi řádky každého životopisu, jenž obyčejně končíva rozchodem a smrtí. Zná ho také autor biografie. Musí uznat, že neuvědomělá naděje dostat se prostřednictvím důkladného šetření a hlubšího vcítění vždy o krok dál, vždy o trochu blíž, je zcela iluzorní. Cizí život uniká, objevuje se jako zvíře přicházející za šera na kraj lesa, a opět mizí. Tady nepomohou žádné metodické pasti a vědcovy klece zůstanou prázdné. Co tedy veškerým tím úsilím získáme? *Skutečný život Franze Kafky* to rozhodně nebude. Ale pomíjivý pohled na něj, dlouhý pohled, ano, snad, to by mohlo být možné.

Kafka
Roky rozhodování

Prolog Černá hvězda

Středa, 18. května 1910. K zemi se blíží nebeské těleso. Celé měsíce se v novinových zprávách tlachá o možné srážce, o mohutných explozích, o ohnivém dešti a přílivových vlnách, o zániku světa.

Znali ji už v prehistorických dobách, ve středověku lidem naháněla nábožnou hrůzu. Dávno se však ukázalo, že tato Halleyova kometa je pravidelně se opakující úkaz. Žádný posel zkázy seslaný nebeskými mocnostmi, ale obrovská hrouda porézní horniny a ledu, jež putuje po elipsovité dráze kolem Slunce a jejíž návrat lze předpovědět s přesností na den a hodinu. Každých 76 let se vynořuje z temnoty vesmíru, kam nepronikne sluneční záření, a táhne po obloze světelný chvost. Čím je tento ohňostroj způsoben, víme od vynálezu spektrální analýzy: uhlovodíky, sodíkem, samými dávno známými prvky a sloučeninami. Mezi tím vším trocha kyanovodíku, pro člověka smrtelného. Ještě se však neví, že jádro komety je černé, černější než uhl.

Odborníci nad tím mávají rukou. Halleyova kometa Zemi jako vždy mine, tentokrát o víc než dvacet milionů kilometrů. Její ocas nepatrně zasáhne atmosféru, plyny a trochou prachu v zanedbatelné koncentraci. Nebezpečnější by byla pavučina pro běžícího slona, zavtipkuje jeden berlínský astronom, aby učinil přítrž opakujícím se senzacechtivým dotazům. Nic nepomáhá. Kdo chce věřit v konec světa, spoléhá na kyanovodík.

Nejzatvrzelejší hysterie zuří ve Spojených státech, kde mají mazaní proroci snadnou práci s tím, aby vytáhli svému stádu poslední cent

z kapsy. Osvícená Evropa je rozpolcená. Zatímco strach z komety skličuje lidi v okrajových venkovských oblastech, a některé dohání dokonce k zoufalým činům, reaguje zábavní mašinerie v metropolích už ironicky. Kometa je *event*, konec světa je příležitost slavit, která se hned tak nenaskytne. V Paříži zůstávají restaurace otevřené až do svítání, davy lidí se přemísťují z baru do baru, panuje slavnostní nálada. Také ve Vídni, kde se postará lehké zemětřesení o dodatečné vzrušení, jsou v pohybu tisíce lidí; celé rodiny už několik dní kempují nahoře na Kahlenbergu, v jakési lóži nad městem.

V provinčních městech to probíhá klidněji, tady převládá zvědavost. Neslaví se, nikdo se nevzrušuje, ale nikdo také nechce nic propást. Jako například v Praze, kde se Karlův most stává za nervózního přihlížení policie místem setkání flanérů ještě dlouho po půlnoci. Den byl horký, vlahá noc probouzí životní síly. Kdo chce mít volný výhled na noční oblohu, odebere se do výše položených částí města, do Riegerových sadů, na Letnou, na Petřín. Několik set lidí tu opatrně obchází, mnozí s operními kukátkami, a tmou vyplňují tlumené rozhovory.

V jedné z takových skupinek se diskutuje obzvlášť živě, protože tu jsou pohromadě literáti: jakýsi Franz Blei z Mnichova, sotva čtyřicetiletý, v Praze teprve několik hodin, doprovázený manželkou Marií, prosperující zubařkou, a synem; kromě toho 26letý Max Brod, poštovní úředník a spisovatel, jenž dnes měl eroticky obzvlášť žalostný den a dožaduje se povzbuzení; jeho rovněž ještě svobodná sestra Sophie; a nakonec úředník pojišťovny Franz Kafka, štíhlý, šlachovitý, o rok starší než Brod a o hlavu větší než všichni ostatní, i on je spisovatelem, jenž svými patnácti stránkami, které dosud uveřejnil, dává tušit talent budoucí lokální veličiny.

Jsou to asi spíš ženy, jež v souvislosti s úkazem komety něco očekávají; muži myslí na jiné věci a žádnému z nich tento zvláštní důvod k procházce nebude stát za zmínku. Nikoliv zánik světa, ale literární ‚zájmy‘ je svádějí dohromady, ten prazvláštní podíl na prchavém, přízračném, ze slov stvořeném protisvětě s přejemnou konstitucí, v němž jsou přesto na denním pořádku pozemské sváry, kohoutí zápasy a skupinové tlaky. Kdo s kým polemizuje v jakém časopise, kdo našel v jaké redakci útočiště, koho obdarovávají literárními cenami jen tak pro

nic (proč zrovna *jeho*?) a jaké nestydaté smlouvy si člověk musí nechat líbit od toho či onoho nakladatele – to vše vytváří společenskou dřevň ,literatury‘, toho citlivého organismu, jenž by se zhroutil, kdyby se neobjevovali další a další jednotlivci udržující v chodu literární *provoz* se stejnou výdrží jako burziáni své hemživé obchody.

Tento provoz tvoří zároveň základ porozumění, kdekoli na sebe literáti narazí. Nejsou to ,proudy‘, mezi nimiž se vymezují navzájem, nýbrž se jedná o nakladatelství, časopisy, klany a vrstevnické skupiny. Když se dva, které ještě včera viděli u jednoho kavárenského stolku, dnes na oplátku a veřejně označují za podřadné pisálky, pak se jedná o událost, jež je nejen komická, ale ve své nepřehlédnutelnosti také prospěšná. Do literatury, a tím také do rozhovoru o literatuře to vnáší skutečnost. Protože otázka, kdo se ke komu hlásí, svádí mnohem méně k nedorozumění než ryze estetické záležitosti, a jména, jež něco znamenají, představují jednoznačnější pachové značky než díla a jejich neustále kolísající výklad. Pro spisovatele, kteří sami sebe vnímají nejen jako tvůrce, nýbrž – jako Max Brod a Franz Blei – výslovně také jako zprostředkovatele literatury, to platí tím spíše. Takže si dokážeme přibližně představit, o čem se na Petříně, ve tmě, hovořilo.

Brod a Blei nebyli žádní začátečníci, mnoho let už existovala jakási pracovní spojitost, založená na společných literárních zálibách. Blei napsal recenzi o Brodově knižní prvotině, o povídce *Smrt mrtvým!* (Tod den Toten!) z roku 1906, a do němčiny společně přeložili díla Julese Laforguea. Blei měl pověst všeuměla, literárního chameleona, ale především byl znám jako překladatel a vydavatel eroticko-literárních časopisů se skvostnými tituly jako *Der Amethyst* a *Die Opale*, v nichž zas byl Brod zastoupen četnými maličkostmi.

Kafka tyto sešity četl a miloval, patřil dokonce k nečetným abonentům, a to Brodovi (jenž tuto slabůstku bral příliš vážně) poněkud usnadnilo práci, aby svého opatrného přítele vylákal z jím upřednostňované role diváka a přiměl ho Bleiovi odeslat vlastní texty. A tak se stalo, že jméno Franze Kafky bylo možno si poprvé přečíst v *Hyperionu*, v okázalém velkoformátovém orgánu literárního estetismu, jenž vycházel každé dva měsíce. Jednalo se o osm krátkých prozaických textů shromážděných pod titulem *Rozjímání*. Později si Kafka nechal vzít

z rukou také několik pasáží ze svého *Popisu jednoho zápasu* – tohoto románu-nerománu, s nímž se lopotil už několik let –, ale toho měl brzy litovat. Rovněž jedna z nemnoha recenzí, o které se Kafka kdy pokusil, se věnovala knize Franze Bleie, a když bylo konečně jisté, že se *Hyperion*, jako mnohé, co Blei přivedl k životu, po sotva dvou letech už vyčerpal, napsal Kafka laskavý a obmyslný nekrolog: *Zaniklý časopis* (Eine entschlafene Zeitschrift).¹

Blei zrecenzuje knihu od Broda, Brod přivede Kafku, Kafka zrecenzuje knihu od Bleie, Blei otiskne Kafku a Broda – rýsují se tu jemné obrysy literárního bratrstva, jednoho z početných společenství recenzentů z okraje literárního provozu, jejichž cílem je proniknout z periferie do okruhu zavedených autorů, tedy tam, kde se vyskytuje kulturní zdroj, jenž se dřív nazýval ‚slávou‘ (a dnes se mu říká ‚úspěch‘). *Toto* bratrstvo se ovšem mělo záhy projevit jako málo trvalé, nitky byly navázány příliš volně. Hravá, rokoková vyumělkovanost, kterou Blei prohlašoval za umění, se příliš vzdálila době, a také Brod, jenž brzy nato objevil židovství a ‚společenství‘, nedokázal v těch volně se vznášejících impresích najít příliš podnětů.

Kafka se ojedinele zapojoval tak jako tak pouze z přátelství, a vše, co by jen zdáli připomínalo literární laskavost, by od něj očekávali marně. Nechával se ovlivnit, ale nechválil a chválen být nechtěl, aspoň ne veřejně. Pohrdání literárním *provozem*, které bylo v minulém století pro začínající spisovatele tak charakteristické, ho ještě zcela ovládalo, a nejpozději v okamžiku, kdy se Bleiovi dostal ‚nekrolog‘ do rukou, mu muselo být jasné, že s Kafkou nelze počítat. Protože onen sotva dvě tiskové strany dlouhý text, který prohlašuje „zaniklý“ *Hyperion* na první pohled tak blahosklonně za literární poklad a Bleie za „obdivuhodného muže“, představuje, při bližším pohledu, polemické vymezení označující Bleiovu (a tím také Brodovu) roli prostředníka za nadbytečnou, či dokonce za škodlivou.

„Ti, jež jejich povaha vzdaluje od společenství, nemohou bez újmy pravidelně vystupovat v časopise, kde se mezi jinými pracemi musí cítit postaveni do jakéhosi scénického světla, které je činí odtažitějšími, než ve skutečnosti jsou; oni nepotřebují obranu, neboť nepochopení se jich

nemůže dotknout a láska je najde všude. Nepotřebují ani posilu, neboť chtějí-li zůstat pravdiví, mohou stravovat jen sami sebe, takže jim nelze pomoci, aniž by se jim předtím neuškodilo.“

Jinými slovy: *Co samo svítí, nepotřebuje osvětlení*. Silné tvrzení od autora, jenž zůstal pro pouhé oko ještě dlouho neviditelný.

Noc je stále vlhá, bezvětrná. Ale nad městem visí mraky a mezi těmi, kdož čekají na podívanou, se probouzí nespokojenost. První skupinky se už kolem půlnoci ubírají k domovu. Pak se najednou vyjasní, v jednu hodinu se ukáže nebe poseté hvězdami. Ti, kteří zůstali, hledí usilovně vzhůru. Po kometě ani stopy: žádné létavice, žádné záblesky, žádné ohnivé koule, žádný konec světa. Nic. O dvě hodiny později již začíná svítat, obloha odhaluje svou ocelovou modř. Slunce vychází ve 4:10. V tom okamžiku se Halleyova kometa nachází, při pohledu z Prahy, přesně před žhavým kotoučem: je neviditelná. Černá hvězda zaniká v přívalu světla.

Literáti Franz Blei, Max Brod a Franz Kafka nic z toho už nevidí, protože spí. Za několik hodin budou všichni opět sedět za svými psacími stoly, u své korespondence, u deníků, novinových výstřižků, básní a pojišťovacích spisů. Nebezpečí pominulo.

U Kafků

Snášet, abychom byli snášeni,
to je hlavní princip každého společenství.
Franz Grillparzer, *Deník*, 1831

„Sedím ve svém pokoji, kde má svůj hlavní stan hluk celého bytu. Slyším, jak všechny dveře bouchají, hluk, který dělají, mě ušetří jen kroků těch, co mezi nimi běhají, slyším i to, jak v kuchyni zaklapují dvířka sporáku. Otec vráží do dveří mého pokoje a probíhá jimi v županu, který vleče za sebou, z kamen ve vedlejším pokoji vyhrabávají popel, Valli se ptá, volajíc slovo za slovem předsíní, jestli je už vyčištěný otcův klobouk, zasyčení, které moc dobře znám, umocňuje křik odpovídajícího hlasu. Někdo bere za kliku a dveře chrčí jako zanícený krk, pak se otvírají dál, krátce přitom zpívají ženským hlasem, a zavírají se s temným mužným přibouchnutím, které zní nejbezohledněji. Otec odešel, teď začíná jemnější, rozptýlenější, beznadějnější hluk, v němž vynikají hlasy dvou kanárů. Už dřív jsem na to myslel, ale teď při kanárech mě to napadá znovu, jestli bych neměl dveře otevřít na malou škvíru, jako had se proplazit do vedlejšího pokoje, a tak na zemi sestry a jejich slečnu poprosit o ticho.“

Kafka tuto krátkou prózu, kterou si zapsal 5. listopadu 1911 do deníku, pojmenoval *Velký hluk*, a ani ne za rok – jelikož se na popsanych okolnostech nezlepšilo vůbec nic – ji dal otisknout v jednom pražském literárním časopise: k „veřejnému ztrestání mé rodiny“!¹ Je však nejisté, zda Hermann Kafka tuto stopu, již jeho vlající župan zanechal v německé literatuře, někdy spatřil na vlastní oči. Otec, ač statný muž, kterému nebylo ještě ani šedesát let, se nesměl ,rozčilovat‘, to byl zákon; měl potíže s tlakem, ztěžka dýchal, zlobilo ho srdce a neměl příliš pochopení

pro žerty na *svůj* účet. Všechny tři sestry však jistě se smíchem přijaly autorské výtisky: „Valli,“ stálo tam černé na bílém; Franz nezměnil ani jméno své prostřední sestry.

Text vznikl jednou v neděli a několik málo přátel, již byli do Kafkaových soukromých poměrů zasvěceni, asi rychle poznali typický *nedělní* hluk. Neboť kterékoli jiné ráno, zahajující den ve čtvrtém patře pražského činžáku v Mikulášské třídě 36 [dnešní Pařížská], zcela podléhalo diktátu pracovního dne a nikomu nedopřálo chvilku, aby si v klidu sedl ke stolu a pořídil zápis zvukových poměrů.

Všední den u Kafků začínal obvykle kolem šesté hodiny ráno: vymést popel z kamen v kuchyni, připravit snídani, zatopit v obývacím pokoji, ohřát teplou vodu na mytí – všechno otravná a hlučná činnost, kterou měla na starosti samozřejmě služka. Přesto musela Kafkova nejmladší sestra Ottilie, nazývaná Ottlá, vylézt z postele skoro stejně brzy. Protože jejím úkolem už celá léta bylo spěchat každé ráno po rychlé snídani se svazkem klíčů do Celetné ulice – na kraj Staroměstského náměstí, což představovalo téměř kilometr – a zde otevřít pronajatý ‚Obchod s galantním zbožím Hermanna Kafky‘, před jehož dveřmi se už kolem 7:15 scházel personál.

Jakmile Ottlá odešla, nastal čas i pro jejího bratra. Jeho nevytápěný pokojík se nacházel nepříhodně mezi ložnicí rodičů a obývacím pokojem, a zatímco z jedné strany řinčelo nádobí, z druhé slyšel matčino šeptání a méně ohleduplné hlasité zívání otce, jenž se zprudka převaloval v rozvrzané manželské posteli. Mezi tím dveře na chodbu s výplněmi z matného skla zdobeného ornamenty: Když se na chodbě rozsvítilo, světlo proniklo i do pokojíku.

U Kafků se žilo na malém prostoru a stísněně: Otcův zvukný hlas byl všudypřítomný, návštěvníky přijímala vždy celá rodina a k rozhovoru mezi čtyřma očima bylo třeba předchozí domluvy, nechtěl-li se člověk omezit jen na nenápadné posunky. Přesto Kafkovy zápisy neuvádějí, že by tím nedostatkem intimity někdo trpěl – samozřejmě kromě něho, kterého se v neděli ráno (ale o tom se psát nemohlo) zmocnila vždy lehká nevolnost při pohledu na zvalené lůžko rodičů, jen několik kroků od toho jeho. Přitom si neměl ani na co stěžovat: Koneckonců byl jediným členem rodiny s vlastním pokojem, zatímco jeho tři sestry, Elli,

Valli a Ottla, se dlouhé roky musely spokojit s jedním jediným ‚dívčím pokojem‘. Elli se vdala na podzim 1910 a byt opustila. Ale Kafka stále ještě sdílel svůj životní prostor s pěti dospělými (včetně služky), a v neposlední řadě nehostinná atmosféra ranního vstávání ho stále častěji nutila myslet na to, aby tento stav ukončil.

Už tolik nelákalo vychutnávat si postupné procitání ještě o něco déle, a zatímco se k všeobecnému rámusu přidávali odvedle pověstní kanárci (kteří byli po svém skonu vždy znovu nahrazeni novými), spěchal Kafka do koupelny, aby se s úzkostlivou pečlivostí umyl, učesal a oholil. Vlastní koupelna představovala luxus, jehož si obzvláště cenil, a byl to určitě jeden z hlavních důvodů, proč si vybrali zrovna tento byt: V Praze existovalo ještě dost příbytků – Kafkovi to věděli z vlastní zkušenosti –, kam se musela voda namáhavě přinášet a složitá manipulace s kbelíky a umyvadly byla nejenom úmorná, ale také zdoluhavá. S hygienickými nároky, které Kafka už dlouho prosazoval, se to téměř nedalo sloučit – ledaže by den začal o něco dřív.

Ani funkčně zařízená koupelna nezměnila samozřejmě nic na tom, že Kafkova ranní toaleta představovala zdoluhavou proceduru. Jen zřídka si našel čas, aby se u stolku se snídaní, kde mu servírovali piškoty, mléko a kompot, zdržel déle, než bylo bezpodmínečně nutné. Úředníkům Úrazové pojišťovny dělnické začínala služba v osm hodin a cesta tam byla téměř dvakrát delší než do obchodu rodičů. Kafka si zabalil neobloženou housku, a aniž počkal na výtah – trvalo by to příliš dlouho –, seběhl čtyři patra, vždy po několika schodech najednou, spěšně prošel nápadně dlouhými kroky uličkami Starého Města, nakonec letmo a jako jeden z posledních pozdravil vrátného pojišťovny a vyběhl po schodech do ‚provozního oddělení‘, opět čtyři poschodí. „...tak se často stávalo,“ vzpomínal jeden z Kafkových kolegů, „že jsem ho viděl, jak se rychle žene do kanceláře.“² Člověk si mohl podle Kafky seřizovat hodinky: na čtvrt na devět.

Jeho literární tvorbu, jak konstatoval o několik let později, spolehlivě ochromuje „bezprostřední blízkost výdělečného života“.³ Kdyby jeho rodiče tuto deníkovou poznámku kdy spatřili, museli by si její smysl nejdřív obtížně vyložit. Výdělečný život *byl* jejich životem. Ne

že by od sebe jasně neoddělovali soukromé a veřejné, naopak: Tato demarkační čára byla přísně střežena, žádný zaměstnanec obchodu s galantním zbožím (pokud víme) jaktěživ nevstoupil do bytu svého ‚principála‘, a v přítomnosti domácího personálu se nikdy neprobíraly rodinné či finanční problémy. Ale Kafkovi vedli rodinný podnik a to bylo třeba chápat dvojím způsobem: Nejenom že obchod patřil rodině – samozřejmě s nevyřčeným očekáváním, že to tak zůstane navěky –, ale rodina stejně tak patřila obchodu. Považovalo se za samozřejmé, že Kafkův dědeček Jakob Löwy vypomáhal ještě ve věku víc než osmdesáti let. Pokud potřebovali právní pomoc, chodili ke spřízněným advokátům. A že se časový rozvrh života řídil závaznou otvírací dobou, bylo už natolik zažitě, že se Kafkovi rodiče necítili při nucené nečinnosti během krátkých prázdninových či lázeňských pobytů nikdy opravdu dobře. Odpočívalo se nikoli *od* obchodu, nýbrž *kvůli* obchodu. Stávalo se, že dokonce o víkendech uprostřed léta, když se rodina odebrala do pronajatého prázdninového domku v blízkém okolí, pracoval Hermann Kafka v obchodě ještě několik hodin sám, než se připojil k ostatním.

O hospodářských osudech ‚živnosti‘, kolem níž se točily rozhovory rodičů, kam až paměť jejich dětí sahala, se lze z Kafkových svědectví dozvědět jen málo. Vzmáhala se pomalu, ale vytrvale, i když muselo docházet rovněž k ohrožujícím propadům, o jejichž příčinách můžeme pouze spekulovat. Odvětví, do něhož Kafkovi vstoupili, bylo citlivé, protože obchodovali ve velkém s postradatelnými věcmi: s deštníky, vycházkovými holemi, rukavicemi, kapesníky, knoflíky, látkami, taškami, jemným spodním prádlem, rukávníky... se samým ‚akcesorním zbožím‘, jehož se lidé vzdávali ve špatných časech nejdřív, a jehož odbyty proto představoval dobrý indikátor všeobecné životní úrovně. Přesto se podařilo na podzim 1912 obchod přemístit na jednu z nejreprezentativnějších adres v Praze: do paláce Kinských na Staroměstském náměstí, do stejné budovy, kam Kafka dřív chodil do školy. Stěhování na nové místo je zavedlo vlastně jen za roh a nebylo třeba urazit ani sto metrů. Avšak vývěsní štít na centrálním náměstí Starého Města znamenal posílení symbolického kapitálu, jenž se také brzy proměnil ve skutečné peníze.

Není pochyb, že Kafka tyto nikdy nekončící podnikatelské starosti zažíval jako hybnou sílu hospodářské nezávislosti a že o těchto starostech byl den co den a velmi důkladně informován: jakoby o téměř bytostném rysu rodinného života. Dokonce i když záměrně neposlouchal – a to se stávalo čím dál častěji od chvíle, kdy měl vlastní pracovní problémy –, i jeho nakonec ovládla komplikovaná a nepříjemná agenda, již obchod vnucoval všem. Když ráno odcházel z bytu, usedal otec právě k snídani. Obvykle teprve kolem 8:45 se i šéf postavil za prodejní pult, Julie Kafková zřejmě ještě později, neboť potřebovala se služkou a s Valli, jež se starala o domácnost, všelicos probrat a také sama obstarat nákupy. Rodiče se vrátili mezi jednou a druhou hodinou odpoledne a podával se oběd. Otle se zase musela postarat o to, aby zaměstnanci nezůstali bez dozoru, teplé jídlo jí do obchodu proto většinou donesli. Když Kafka dorazil z kanceláře domů, většinou kolem 14:30, rodiče se právě zvedali od stolu, odpočinuli si možná ještě chvilku v křesle a pak se odebrali do obchodu. Otle ve čtyři či v pět konečně skončila pracovní doba (s jedním volným odpolednem za týden), rodičům teprve v osm. Mezitím se objevovala a mizela ‚slečna‘, Češka jménem Marie Wernerová, jež rovněž sloužila v domácnosti a která se v průběhu mnoha let stala pravou rukou rodiny.

Večery byly dlouhé, než konečně zavládl klid. Poslední jídlo se podávalo až kolem 21:30, většinou asi ‚zbytky‘ od oběda, zatímco Kafka, zrovna tak zatvrzelý jako i náročný vegetarián, kolem sebe rozložil za pohrdavých pohledů otce celý sortiment talířků a mističek naplněných podle vlastního výběru jogurtem, ořechy, jedlými kaštaný, datlemi, fíky, hrozny, mandlemi, rozinkami, banány, pomeranči nebo jiným drahým ovocem, k tomu trochu celozrnného chleba.

Na závěr hodina volna, kterou Hermann Kafka trávil s večerním vydáním novin *Prager Tagblatt* a hrou v karty: nejraději samozřejmě s mužskými příbuznými, ve všední den z nezbytí se svou ženou, jež se tomuto osudu dávno poddala a která občas, po vyčerpávajícím pracovním dni, ještě do 23 hodin nebo déle vysedávala při karetní hře ‚francefús‘. K této hře je, shledal Kafka, zapotřebí méně rozumu než k sekání dřeva. Vyslovit se to samozřejmě neodvážil, přesto mu šlo to věčné pískání, propěvování, posměšně chechtání a mlácení kartami

tak na nervy, že se, navzdory otcovým příkazům, jen zřídka kdy přemohl, aby hrál také. Raději se posadil do svého nevytopeného pokoje a nohy si zabalil do vlněné deky. Nakonec se musí přece i otec unavit. Pak se jeho župan prosmýkne opět pokojem, v opačném směru. Dveře do ložnice rodičů se zavřou a začne druhý, jiný život, noční život spisovatele Franze Kafky.

Stávalo se, že rodiče odjeli na týden či dva do Františkových Lázní, lázeňského městečka, vychvalovaného jako „nejvyhlášenější lázně na srdeční potíže v Rakousku“. Trval na tom rodinný lékař. Ale kdo mezitím dohlížel na obchod? Žádat po Ottle, aby trávila u prodejního pultu jedenáct hodin, prostě nemohli, i když k tomu v hlavní sezóně na podzim občas došlo. Pak tedy musel vypomoci *Franz*. Přicházel do obchodu pozdě odpoledne, prohlédl doručenou poštu (včetně veškeré osobní, kterou listonoš doručoval výhradně *sem*), uklidnil rodiče dopisem ohledně obratu a dodávek, nakonec se rozloučil se zaměstnanci, zamkl dveře a svazek klíčů odnesl domů. Nic na tom nebylo. Nevadilo mu trochu si popovídat s personálem, německy nebo česky, a všichni, od učedníka až po účetního, byli rádi, když se nějaký čas místo hartusíciho principála objevoval jeho zdvořilý syn, jenž osvědčoval určitý respekt i vůči nejjednodušším činnostem. Když pak Kafka přemýšlel v klidu nad tím, kolik obchod od nepaměti vysával a pohlcoval energie, nakolik všem zastiňoval myšlení a cítění, potom ho začal nenávidět. Ale nedokázal ho nenávidět, když byl *uvnitř*.

Také v úřadě si Kafky všeobecně vážili. Působil, pravda, trochu záhadně a z jeho věčného úsměvu se nedalo vyčíst, zda se mu daří dobře či špatně, zda ho práce a kariéra v Úrazové pojišťovně dělnické uspokojuje či ne. Ale byl úslužný, a to i k poslíčkům a písarkám, nepodílel se ani na obvyklých intrikách v úřadě, ani na nacionálním politickém hašteření mezi Němci a Čechy, své nálady dával najevo zřídka a neměl nikdy potřebu hájit svůj revír.

I jeho nadřízení dávno věděli, co v něm mají, a postarali se o to, že Kafka nechal za sebou nižší patra úřednické hierarchie co možná nejrychleji: V říjnu 1909, sotva po roce, byl jmenován „praktikantem pojišťovny“, v květnu 1910 „koncipistou“, v únoru 1911 zmocněncem pojišťovny

a brzy nato také zástupcem vedoucího oddělení. Kafkovi bezprostřední nadřízení, Eugen Pfohl a generální ředitel dr. Robert Marschner, tím sledovali určitě i vlastní zájem. Protože jedině formální povýšení umožnila zbavit Kafku běžných rutinních činností a světit mu komplexnější úkoly, jež by lépe odpovídaly jeho schopnostem a jejichž řešením by šéfům opravdu ulevil.

Jedním z hlavních úkolů Úrazové pojišťovny dělnické bylo konečně prosadit dodržování zákona, jenž platil už dvě desetiletí a o nějž se stále ještě vedly úporné boje: zákona o spoluúčasti podnikatelů na úrazovém pojištění zaměstnanců. Kafka se musel nejdřív naučit, jak se stanovují příspěvky: čím vyšší počet úrazů, tím vyšší podnikatelův příspěvek na jednoho zaměstnance. Úrazové statistiky, které k tomu byly zapotřebí, vypracovávali a vyhodnocovali matematici pojišťovny, konečné ‚zařazení‘ podniků do ‚tříd podle nebezpečností‘ probíhalo pak podle promyšleného schématu a na doporučení technicky vyškolených ‚kontrolorů‘.

Samozřejmě že si sotva nějaký český a německý podnikatel nechal líbit, aby jeho závodu oficiálně prokázali nadprůměrný počet úrazů, nebo dokonce takové, kterým šlo předejít. Byly podávány stovky a tisíce námitek, takzvané rekurzy, a četné stížnosti na zatvrzelé pražské úředníky směřovaly přes jejich hlavy na ministerstvo vnitra do Vídně. Neboť co znamenalo ‚nadprůměrný‘ a čemu se dalo ‚předejít‘? Mohli do toho právníci a pojišťovací experti – tedy lidé, kteří znali jako pracovní nástroj jen pero a inkoust – vůbec mluvit?

V Kafkově úřadě to opravdu představovalo nejzranitelnější místo. Podal-li některý podnikatel námitku, muselo se mu dokázat, že v jeho provozu nebyla ochrana před úrazy na nejmodernější úrovni. Co se tou nejmodernější úrovní ale rozumělo? To se nedalo stanovit dekrety jednou provždy, nýbrž to bylo třeba přezkoumávat stále znova, a pokud možno na vlastní oči. Právník Kafka si tuto technickou kompetenci velmi brzy osvojil, navštěvoval příslušné kurzy a podnikal cesty do severočeských průmyslových měst. Na jeho obrovském kancelářském stole ležely vedle vratkých stohů došlých rekurzů vždy také odborné časopisy s tematikou ochrany proti úrazům, a přinejmenším v oborech, na něž se specializoval – jednalo se především o dřevozpracující

průmysl, jakož i o kamenolomy –, existovalo asi jen málo praktiků, kteří by technické podrobnosti ovládali tak mistrovsky jako Kafka.

K tomu se přidružovala další dovednost, jež se pro ‚instituci‘ ukázala jako obzvlášť užitečná: Kafkova jazyková obratnost. Společenské zadání, jež tyto polostátní pojišťovny měly, spočívalo totiž nejen ve finančním postihu úrazů, ale také v jejich prevenci, a té se dalo dosáhnout pouze veřejným šířením informací, osvětou a opatrným nátlakem. A tak se ve výročních zprávách pojišťovny zveřejňovaly vždy znova technické pokyny k ochraně před úrazy, ve snaze zprostředkovat podnikatelům, co se považuje za nezbytný standard. Jedna z těchto statí, jež doporučovala nový válcový bezpečnostní hřídel, se nazývala ‚Zásady předcházení úrazům při práci s dřevoobráběcím strojem‘. Mistrovský kousek propagace šokující obrázky rozřezaných rukou a apelující zároveň na vlastní ekonomický zájem: ujištěním, že technika způsobující méně úrazů je navíc také levnější. Stať není podepsána, my však víme, že ji nenapsal nikdo jiný než Kafka.⁴

Kafka se musel záhy osvědčit rovněž při ústním jednání s rozčilenými stěžovateli. Když v září 1910 ‚pozvali‘ drobní podnikatelé z okresu Jablonec jednoho zástupce pražské pojišťovny – ve skutečnosti spíš předvolali, aby konečně ventilovali svou nespokojenost –, byl to opět Kafka, jehož pro ten úkol nominovali. Jeho vystoupení, kterému hleděl vstříc s pochopitelnou nervozitou, oznámil denní tisk a podrobná zpráva o setkání, jež pak byla k přečtení v *Gablonzer Zeitung*, dává tušit, s jakou sociální ignorancí měl člověk v české provincii stále ještě co do činění. Kafka čelil, navzdory všem pokusům o smír, masivním útokům, navíc i absurdní výtce, že pojišťovna šikanuje a ochrana před úrazy podniky jen zdržuje. ‚Nejlepší ochranou před každým úrazem je při práci myslet a mít oči otevřené‘, nadával jeden z podnikatelů.

Takové věty Kafka slýchal a čítal zřejmě téměř denně, a jeho úřední texty prokazují, že se je snažil ze všech sil vyvrátit. Jeho stížnosti na jednotvárnou dřinu, objevující se záhy v deníku, určitě nepodávají celou pravdu: Kafka se v úřadě věnoval záležitostem svědomitě a jeho neustálý strach, že nedostojí požadavkům, se týkal spíš nesmírného množství korespondence, již bylo třeba vyřídit, než pracovních povinností samotných. Je docela dobře možné, ba i pravděpodobné, že

Kafkovi kolegové zpracovávali svěřené případy rychleji. Patrně nikdo se mu ale nevyrovnal v pečlivosti, a že to Kafku rovněž uspokojovalo, lze vyvodit z toho, že své ‚úřední písemnosti‘ v žádném případě neskrýval před svými přáteli posedlými literaturou a nedotčenými technikou.

Přesto v něm sílilo přesvědčení a pozvolna i trýznivé vědomí, že plýtvá nenahraditelnými zdroji na věci, po kterých mu v nejhlubším nitru nic nebylo. Nenáviděl úřad, stejně jako obchod rodičů, když byl *vně*, a jakmile po konci pracovní doby prošel kolem druhé hodiny odpoledne velkým portálem na ulici plnou světla a hluku, pocítil odpor při pomyslení, že *tam* musí nazítří ráno znova a že ho bude pravděpodobně ještě těšit, když čas poplyne. Připadalo mu, jako by zaprodal polovinu života, jako by každý jeho den začínal druhou hodinou odpoledne, a jen slabou útěchou mu bylo, že ostatní pracovali mnohem tvrději. Zajisté získal jedno z vytoužených míst, jež zajišťovalo obživu, a odpolední hodiny ponechávalo přesto volné. V úřednickém slangu se tomu říkalo ‚jednoduchá frekvence‘, a Kafka měl o českém ‚výdělečném životě‘ dostatečný přehled, aby si uvědomil, že se tím počítá k privilegovaným. Ale nešlo tu jen o promarněný čas.

19. února 1911 zůstal zmocněnec pojišťovny dr. Kafka doma a na psací stůl jeho nadřízeného Eugena Pfohla byl doručen omluvný dopis, jaký tento úřad zřejmě ještě nikdy neviděl:

„Jak jsem dnes chtěl vstát z postele, jednoduše jsem se složil. Má to velice prostý důvod, jsem naprosto přepracovaný. Ne z úřadu, ale z ostatní práce. Úřad se na tom bez své viny podílí jen tím, že kdybych tam nemusel, klidně bych mohl žít pro svou práci a nemusel tam den co den trávit těch 6 hodin, které mě, jelikož jsem měl plno svých věcí, zvláště v pátek a v sobotu, soužily, že si to nedokážete představit. Koneckonců je to jen tlachání, vždyť vím, vinen jsem já a úřad má vůči mně velice jasné a oprávněné požadavky. Jenomže pro mne je to strašlivý dvojí život, z něhož je patrně jen jedno východisko, šilenství. Píšu to při jasném ranním světle a určitě bych to nenapsal, kdyby to nebylo tak pravdivé a kdybych vás nemiloval tak jako syn.

Ostatně zítra už jistě budu zas v pořádku a přijdu do úřadu, kde jako první věc uslyším, že mě chcete mít pryč ze svého oddělení.“⁴⁵

Skvostná ukázka odzbrojujícího šarmu, s nímž se Kafka snažil oslňovat zejména v zoufalých situacích. Že Pfohl tento dopis stěží mohl zařadit do jeho osobní složky, muselo Kafkovi být jasné (a text se dochoval jen proto, že ho zformuloval nejdřív v deníku), ale zřejmě si byl naprosto jistý, že se tak nestane: Ne, Pfohl ho v žádném případě „nechtěl mít pryč“ a tento trumf tu Kafka nevytáhl naposledy.

Dnes by asi žádného zaměstnance nenapadlo, aby svému ‚šéfovi‘ poskytl obdobný důkaz vlastní nedostatečné motivace. Ale i v Kafkově profesním okolí, jež se řídilo ani ne tak pracovním právem jako spíš zákony protekce, bylo takové prolnutí osobních a služebních sdělení určitě neobvyklé: jednalo se o porušení pravidel hry, které si mohl dovolit jen ten, kdo se těšil zvláštní důvěře.

Co to však mělo společného s onou osudovou „ostatní prací“, které Kafka kladl za vinu své vyčerpání, co to je za „věci“, jež ho zaneprazdňují natolik, že na pracovní povinnosti už nezbývá místo? Omezí se jen na náznaky, úplně tak, jako by adresát musel pochopit, oč jde. Kafkův dopis jasně dokazuje, že své noční aktivity, jež označoval tvrdošijně a provokativně stále znova za „práci“, v úřadě vůbec nezamlčoval, ba co víc, že mohl počítat dokonce s určitou shovívavostí.

Byli to především právníci, pojišťovací experti, podnikatelé a inženýři, s nimiž trávil pracovní den, ale v žádném případě si tuto scénu nesmíme představovat jako nevzdělanou. Eugen Lederer, ředitel Úrazové pojišťovny dělnické a majitel pivovaru, vydával básně v češtině, jeho asistent Krofta byl literárně neméně ctižádostivý. Alois Gütling, pracující ve vedlejší místnosti, který Kafkovi dlouhá léta vypomáhal s technickými a statistickými výpočty, štíhlý, vždy elegantně oblečený wagnerián, vydal tři sbírky básní, údajně dokonce na Kafkovu radu a jeho prostřednictvím. Nakonec ředitel Marschner – on a Kafka „s hlavami u sebe četli Heinovy básně, zatímco v předpokoji netrpělivě čekali sluhové, vedoucí kanceláří a strany možná s nejnaléhavějšími záležitostmi, aby byli vpuštěni.“⁶ Třebas to zní anekdoticky: Takové případy určitě nebyly řídké. Neboť Marschner, jenž napsal také řadu sociálně-politických prací, neměl čtení jako koníček, nýbrž konal vlastní bádání o Goethovi, Stifterovi a Nietzschevi, za která později obdržel dokonce Goethovu cenu města Karlovy Vary. Není divu, že Kafka o vzdělanosti

svého nejvyššího nadřízeného vyprávěl vždy s nadšením, zatímco zase Marschner úmyslně přehlížel neustálé pozdní příchody u svého sečtělého, jazykově obratného a jako lektor mimořádně užitečného právníka.

Avšak pěstovat literární zájmy, a nebo, jak se Kafka v dopise Pfohlovi odvážil uvést, povýšit psaní na to hlavní, na poslání, jež se dalo potlačit jen za cenu šílenství, to byly dvě různé věci. I vzdělaný Marschner, jenž přece sám vedl jakýsi „dvojitý život“, by pro tak radikální požadavek asi sotva našel pochopení. Nepřeceňoval se Kafka? „Básnění“ bylo činností, o níž se někdy mezi pražským německy mluvícím měšťanstvem pokusil každý druhý mladík, a těch několik stránek, které Kafka dosud uveřejnil v časopisech, svědčily sice o talentu, ale v žádném případě o výjimečném postavení, na něž si dělal nárok. Pfohl a Marschner by byli zděšeni, kdyby se jim dostalo do rukou to, co si Kafka bezprostředně po omluvném dopise poznamenal do deníku: „bezpochyby“, stálo tam, „jsem teď v duchovní oblasti středem Prahy“. To bylo na hony vzdáleno jakékoli zjevné realitě, to bylo bláznovství – třebaže Kafka tuto větu vzápětí hustě zašrafoval k nepřečtení.

Takové okamžiky svobodného rozletu přicházely však vzácně a Kafkovi místo ve středu – ať už čehokoli – nikdy nepatřilo. Nedokázal se ovládnout ani zaujmout patřičné místo. A především tam, kde se k němu lidé dostávali nejbliž, chyběla jakákoli možnost očistného rozhovoru, a tím také jakékoli povzbuzení, jakákoli diferenciacce a korektura, o věcné kritice ani nemluvě. Kafkovi rodiče s nelibostí pozorovali, že jejich jediný syn, jemuž táhlo na třicet, se stále ještě nechtěl vzdát kratochvíle z raného mládí. Popsal stoh školních sešitů, on, dospělý muž, a obětoval tomu i spánek. Když mu vyčetli nerozumnost takového způsobu života, odvětil, že snad přece žije zdravěji než jiní: Chodil na procházky, na túry a plavat, nekouřil, zřekl se alkoholu, čaje, kávy a živočišného tuku. Ale přeháněl rovněž i péči o své zdraví, jako všechno. Když se vrátil kvečeru z procházky, dozvěděla se překvapená rodina, že svým rychlým tempem došel daleko za město až do vesnic, kam ostatní jezdili jen vlakem. Podnikl-li s přáteli nedělní výlet, seděl pak doma u stolu opálený jako z dovolené. V horkých letních měsících chodíval každý den na Občanskou plovárnu na Vltavě – vzdálenou

jen pár minut –, nebo si vyjel na vlastní veslici, dal se unášet několik kilometrů, aby se pak proti proudu pachtil opět zpátky. Nemluvě o podivných prostocvicích, které prováděl i v mrazivém vzduchu při otevřeném okně, téměř nahý a samozřejmě podle návodu mezinárodně uznávaného cvičitele, jehož brožura *Můj systém* ležela vždy otevřena poblíž: říkalo se tomu „müllerování“. Hlavně by si měl dát pozor, har-tusil Kafkův otec, aby se z něj nestal druhý strýc Rudolf.

To byla závažná hrozba a rozhodně stála za zamýšlení. Neboť strýc Rudolf byl rodinný podivín, skromný, úzkostlivý, přitom však upovídaný člověk, jenž vedl osamělý život jako účetní a starý mládenec, zdánlivě nestárnoucí a bez známek proměny, hypochondr s všemožnými záhadnými vrtochy. Existovalo dost vnějších podobností, to nemohl Kafka popřít, a dokonce i matka, jež proti tomu srovnání zpočátku protestovala, postupně umlkala. Svého syna milovala, a ačkoli plně sdílela Hermannův životaschopný pragmatismus, snažila se ale pokaždé zmírňovat a relativizovat jeho hrubé útoky, nezávisle na jejich věcném obsahu. Ani ona však ve Franzovi už dlouho nepoznávala vlastní ‚krev‘, u stolu sedával nepřítomně, zdánlivě lhostejný k osudu klanu, veselý jen občas, když se vrátil z kina nebo když parodoval nějakou výstřední osobu, kterou potkal, poté se zas mlčky a s nepřístupným výrazem ploužil po bytě, učiněný stín rodiny. Ano, občas se domnívala, že svému nevlastnímu bratru Rudolfovi, tomu podivínovi, rozumí lépe než vlastnímu synovi.

„Žiji uprostřed své rodiny;“ shrnul Kafka o něco později, „mezi těmi nejlepšími, nejláskyplnějšími lidmi, cizeji než cizinec. S matkou jsem v posledních letech nepromluvil denně průměrně ani dvacet slov, s otcem jsem si vyměnil sotvakdy více než pozdrav. [...] Pokud jde o rodinu, chybí mi jakýkoliv smysl pro soužití.“⁴⁷ Po všem, co je nám známo, to neznělo vůbec přehnaně; ale celá pravda to nicméně také nebyla. Protože Kafka si dokázal plně představit potřeby, radosti a meze druhých lidí, a to tak intenzivně, přímo je procítit, že se jejich života nejen účastnil, nýbrž ho také zároveň vnitřně simuloval. Zatímco rodiče zůstávali stále omezeni horizontem vlastních zkušeností a pocitů a naprosto netušili, že se v jejich bezprostřední blízkosti otvírá, ukrytý za nevinným čelem, ‚vnitřní vesmír‘ nezměrného rozsahu.

Tuto hlubokou propast nedokázaly ani tři sestry dostatečně překlenout. Nejmladší Ottla byla jediná, která si získala bratrovu důvěru, a proto jako první vycítila – a naznačila to zřejmě i ostatním –, když bylo načase nechat Franze na pokoji. Jelikož trávila celé dny v obchodě, mohl se zas Kafka dozvědět leccos, co rodiče drželi pod pokličkou nebo o čem informovali zcela jednostranně: o rozepřích se zaměstnanci, o nezdarech, o mrzutostech s úřady. Co si měli myslet o otcově obvyklém a neustálém láteření, rodina beztak věděla: Obracelo se bez rozdílu proti lidem, nepříjemnostem, poměrům, ale nic z toho nebylo třeba brát doslova. Na rozdíl od svého bratra však Ottla nedělala, že neslyší; jakmile se otcova nespravedlnost proměnila v útok a urážky, byla okamžitě připravena zastat se nejnižšího personálu, a tím zas posilovala otcovo podezření, že je ve vlastním obchodě obklopen „placenými nepřáteli“.

To, že Ottla ne zvolila k demonstrování své nezávislosti vždy takticky nejlepší okamžiky, bylo zřejmě a vzhledem k nedostatku ženských vzorů téměř nevyhnutelné: „Trucovala“, bývala podrážděná a chovala se nevyrovnaně jako teenager – jako devatenáctileté děvče, jež svůj věk nijak nepředběhlo. A co se týkalo vyhlídky na budoucí sňatek, který by tuto spleť situací vyřešil možná naráz, byla a zůstala poslední v rodici přísně střeženém pořadí. „Jsi ještě dítě;“ napsala jí matka, když se objevil předčasný nápadník. „Tvé dvě sestry přijdou na řadu nejdřív, ty na to máš času dost. Odpověz mu, že tě tvoji rodiče ještě dlouho nenechají provdat se...“⁸ Ottla tento odklad využila zjevně k tomu, aby hrála lehkomyšlnou klaunskou roli nejmladší dcery ještě o chvíli déle a odmítala slovy, která by její přízřivě sestry sotvakdy vypustily z úst.

K té vzdorovitosti, ba dokonce paličatosti plynoucí ze samostatně nabytých přesvědčení choval Kafka nejhlubší sympatie, jakkoli to mohlo v každodenním životě působit nevyzrálé. Dokonce i on, dobře zaopatřený úředník, muž požívající všech stupňů svobody, které mu věk a pohlaví poskytovaly, musel vždy znova neústupně trvat na svém, musel se psychicky doslova zatnout, aby obstál před vlastními rodiči a odvrátil jejich intervence – a což teprve závislá, méně vzdělaná a co se její budoucí cesty týče ještě si zcela nejistá Ottla. Snažil se ji podporovat, zasvěcoval ji do literatury, přinášel jí zprávy z pražského kulturního

života a předčítal jí. Rovněž svérázný misionářský zápal, s nímž Kafka odborně pečoval o své tělo, sestru ovlivnil a učinil na ni dojem: Pustila se do cvičení a v průběhu let se z ní stala přísná vegetariánka. Když se Kafka začal nakonec zajímat o pražskou sionistickou scénu, zašla Ottla hned o krok dál a vstoupila do ideologicky velice náročného Spolku židovských dívek a žen.

Směr to byl správný. Kafka ovšem bral málokdy v potaz, že Ottla, jež se dala snadno ovládat laskavým zacházením, skrývá také vlastní, neznámý potenciál. Měla mnohem vyhraněnější sociální potřeby a schopnosti než on, a její rostoucí morální nesmlouvavost pozoroval s jistým abstraktním obdivem, avšak nikoli s nezkalenou radostí. Roku 1914 začala Ottla trávit volné neděle v jednom slepeckém ústavu, kde předčítala, rozdávala cigarety a uzavírala přátelství.

„Je to ovšem poněkud nebezpečné a bolestné potěšení. Co člověk jinak vyjadřuje pohledy, to ukazují slepci špičkami prstů. Dotýkají se šatů, uchopí rukávy, hladí dlaně a toto velké, silné děvče, které jsem bohužel, i když bez viny, trochu odvrátil od správné cesty, to nazývá svým největším štěstím. Teprve když si vzpomene na slepce, ví, jak říká, proč se probouzí šťastná.“⁹

Ozývá se tu starost a praktický rozum rodičů, mnohonásobně utlumený, přesto nepopíratelný. Teprve když se Kafka konečně dověděl, že Ottla si zcela o své vlastní vůli začala milostný vztah s mužem, jenž nebyl Žid, a dokonce ani Němec – teprve v tomto okamžiku mu nejspíš došlo, že se musela emancipovat i *od něj*, aby společný sourozenecký únik dovedla k nějakému cíli. Ano, bylo to správné, navíc ji „utlačoval“, jak si poznamenal do deníku, poté co si přečetl jeden její dopis a v něm objevil své obraty: „Jako kdyby to napsala moje opice.“¹⁰ Přesto se osvobodila a Kafka, o devět let starší, chytřejší a zkušenější, mohl doslova jen přihlížet. Že právě toto umožní pozdější velmi vyrovnané přátelství se sestrou – se na tomto vzdorovitém děvčeti ještě zdaleka nedalo poznat.

„Denně průměrně ani dvacet slov...;“ tomu ovšem těžko mohl uvěřit někdo, kdo Kafkovy neznal zblízka. Copak tam odjakživa vál tak mrazivý

vítř? – V žádném případě. Došlo k rozkolu, ke zradě. A Franz přitom hrál hlavní roli.

27. listopadu 1910 se Kafkova sestra Elli, tehdy jednadvacetiletá, vdala za obchodníka Karla Hermanna, o šest let staršího. Přirozeně se jednalo o dohodnutý sňatek a ani rodičům, ani samotné Elli by nepřišlo na mysl ponechat společensky choulostivé spojení s cizí rodinou a budoucí osud těžce nabytého majetku na nějakém milostném rozmaru. Nikdy, kam až paměť sahala, se u Kafků a Löwyů nepostupovalo jinak, a sami rodiče byli živoucím důkazem, že tímto způsobem vznikala naprosto šťastná nebo aspoň funkční manželství, pevná spojení, trvající až do smrti.

Podrobnosti o ‚sjednávání‘ Ellina manželství se nedochovaly, a proto také nevíme, jak velký byl výběr vhodných kandidátů, s nimiž vyrukovala povolaná židovská dohazovačka. Určitě se uskutečnilo nějaké to diskrétní setkání, během něhož si otec prověřil uchazečovu obchodní zdatnost a ‚bonitu‘ – když šlo o peníze, měl hlavní slovo zásadně *on* –, zatímco matka zkoumala vzhled a především charakterové vlastnosti, aby to pak s dcerou probrala mezi čtyřma očima. Kdyby Elli projevila nad některou z předložených fotografií nelibost, matka by asi stěží zaváhala, aby i pádné finanční argumenty odsunula stranou: V podstatě to byla ona, kdo tu rozhodoval a měl na starosti zachování rovnováhy mezi pověstí rodiny, možnostmi společenského vzestupu a potřebným minimem sympatií. Jakmile to vše nerozlišitelně splynulo, operace se zdařila.

Avšak diplomacie nebylo tentokrát vůbec zapotřebí, protože Elli připadal její budoucí manžel atraktivní, dokonce i na matku udělal švihácký zevnějšek poručíka v záloze dojem, a věčně nespokojený přednost domácnosti byl příjemně překvapen obchodní podnikavostí, kterou u svého syna odjakživa postrádal. Pravda, ‚svatba pro peníze‘ to nebyla. Rodina Hermannových, pocházející ze západočeské vesnice Šiřem, vlastnila sice nějaké pozemky, ale Karl měl sedm sourozenců, s nimiž se musel rozdělit, a takový základ byl pro založení vlastního podniku nedostačující.

Zeť zatím představil obchodní nápady, které imponovaly dokonce i nedůvěřivému starému Kafkovi. Karl Hermann chtěl založit výrobní

závod, nemající v Praze konkurenci, a přitom připadl – neznámo jak – na materiál azbest, který se používal v průmyslu všude tam, kde záleželo na požární ochraně a na obzvláště odolných žáruvzdorných těsněních. Tudíž výrobky z azbestu – obchod s jistou budoucností, dokud bude průmysl existovat.

Založení takového podniku pochopitelně předpokládalo, že se Ellino věno stanoví v dostatečné výši a že větší díl z této částky vplyne nikoli do domácnosti, ale do továrny. Kafkovým to bylo jasné, protože i jejich vlastní obchod vznikl o třicet let dřív na základech tvořených věnem Julie Löwyové, a zadlužit se u nějaké banky místo u vlastní rodiny se považovalo za moderní zlozvyk, kterému se mohli v židovském klanu jen smát. Tady měli vlastní a léty osvědčené metody, jak si zajistit potřebné ‚záruky‘.

Hermann Kafka si svého zetě vážil, ba ho i obdivoval. Obdiv však nebyl to samé jako důvěra. Jednalo se koneckonců o pětimístnou částku v korunách, pravděpodobně dokonce o víc než roční obchodní zisk¹¹, a bylo zcela nemyslitelné vydat takový majetek člověku, jehož znali teprve několik měsíců. Kafkovi si museli ponechat kontrolu, aniž by tím však potlačili zeťovu iniciativu. V tom byl rozpor, bezpochyby. Ale k čemu měli v rodině právníky?

A je zjevné, že mazané řešení, jež je nakonec napadlo, skutečně dokládá advokátův rukopis: Část věna, které se Kafkovi zavázali vyplatit, nepoukázali Karlu Hermannovi, nýbrž je dostal jejich vlastní syn, a ten částku zas vložil do zakládaného podniku jako podílník. Tím se zajistilo, že jeden člen rodiny měl neustálý přístup k účetním knihám, a současně to jako bonus skýtalo naději, že by Franz jednoho dne mohl přece jen vyjet ze společenské jednosměrky své úřednické kariéry. Neboť v případě úspěchu by mu nikdo nemohl upřít, aby povýšil z tichého společníka na společníka aktivního a aby se stal v pravém slova smyslu tím, kým teď byl pouze formálně: továrníkem. Mohl syn projevuující takový nezájem o peníze žádat víc, než aby mu rodiče postavili přímo k nohám společenský odrazový můstek? Ne. A proto byla 8. listopadu 1911 v kanceláři advokáta dr. Roberta Kafky, Václavské náměstí 35, přečtena společenská smlouva, zakládající Pražské závody na azbest Hermann & Co.¹² A „Co.“: to znamenalo *Kafka*.

První pražská továrna na azbest byla skromným podnikem ze zadního dvorku, podle dnešních měřítek spíš dílna. Adresa zněla Žižkov, Bořivojova ulice č. 27: Nacházela se uprostřed šedivého předměstí, obydleného převážně českými dělnickými rodinami, kde byly nájmý i pracovní síly levné. Jelikož ani Kafka, ani Karl Hermann o azbestu nic nevěděli, byl najat dílenský mistr z Německa, jenž udílel příkazy asi dvaceti dělnicím. Vyráběly se izolační materiály, především „těsniva ucpávky“¹³, veškerá dělba práce probíhala na čtrnácti strojích, poháněných jedním jediným dieselovým motorem o výkonu 35 koní. Fotografie zařízení se bohužel nedochovala, zato máme popis z pera samotného podnikatele:

„Včera v továrně. Děvčata v šatech, které jsou samy o sobě nesnesitelně špinavé a neupravené, s účesy, jako by se právě probudily, s výrazem tváře, v němž utkvěl nepřetržitý hluk transmisí a každý jednotlivý, sice automaticky, ale nevypočitatelně vynechávající stroj, to nejsou lidé, nikdo je nezdraví, neomluví se jim, když do nich vrazí, zavoláte-li je a dáte jim nějakou drobnou práci, tak ji provedou, ale hned se vracejí ke svému stroji, kývnutím hlavy jim ukážete, kde mají přiložit ruku k dílu, stojí tu ve spodničkách, sebenepatrnější moci jsou vydány všanc a nemají ani dost klidné rozvahy, aby tu moc pohledy a úklonami uznaly a naklonily si ji. Ale když je šest hodin a jedna druhá to zavolají, rozvážou si na krku a na hlavě šátky, opráší se kartáčem, který putuje kolem haly a ony si o něj netrpělivě volají, navléknou si přes hlavu sukně a umyjí si ruce, jak to jen jde, jsou z nich nakonec přece ženy, přestože jsou bledé a mají špatné zuby, mohou se usmívat, protahují strnulé tělo, už do nich nemůžeme vrážet, dívat se po nich nebo je přehlížet, tiskneme se k špinavým bednám, abychom jim nestáli v cestě, držíme v ruce klobouk, když přejí dobrý večer, a nevíme, jak to máme přijmout, když nám některá podrží zimmník, abychom si ho oblékli.“¹⁴

To není lineární, diskrétní svět elektromotorů, to je špinavá mechanika 19. století, kterou tu Kafka má před očima, zaolejovaná a lomozící, přitom neustále selhávající technika zavěšená na kožených řemenech transmisí. On takové dílny znal, a nezřídka seděl někdo, kdo si v nich vydělával na chleba, v kanceláři pojišťovny se strašlivými zraněními.

Aspoň ochrana před úrazy – tím si můžeme být jisti – byla v Pražských závodech na azbest příkladná.

O to děsivěji působí s odstupem století, že zrovna Kafka, jenž z titulu svého povolání hájil práva proletariátu, vystavoval ‚své‘ dělnice kontaktu s vysoce karcinogenním materiálem. Ženy patrně nosily na hlavě a kolem krku šátky, aby si chránily před azbestovými vlákny pokožku; nikde není řeč o roušce, a skutečnost, že v šatně po pracovní době koluje jen jediný kartáč, jako by se jednalo o vylepšování večerní toalety, odhaluje dělnice, dílenského mistra a továrníky jako spolek nic netušících lidí. Při této scéně si musíme Kafku představit nejspíš zahaleného v oblaku azbestu, a jak on, tak i jeho švagr mohli těžko zabránit tomu, aby si na sobě tato vlákna neodnesli domů. Zde se pak ovšem přísně dbalo na čerstvý vzduch a sám Kafka, k velkému utrpení rodiny, neustále otvíral okna, aby pustil vydýchaný vzduch ven a městské hnědouhelné saze dovnitř.

Jeho rodičům se zápisky z továrny asi sotvakdy dostaly do rukou a není těžké uhádnout, jak by je přijali. To nezapadalo ani do stylu, ani do způsobu uvažování budoucího továrníka, tady se ozval hlas rozmazleného syna, jenž se zas jednou spolčil se zaměstnanci. Fyziognomie, gesta, společenský projev představovaly to, co Kafku zajímalo, to exemplární, co dokáže prosvítnout ještě i z té nejhlouběji podvědomé reakce těla. Líčí sociální prostředí, v němž nelidský rytmus vytváří z jakékoli intimity, zdvořilosti, erotiky, ba dokonce z jakéhokoli mezilidského dorozumívání cosi nadbytečného a zároveň nemožného. Kafka, nejinak než absolvent etnologie, zároveň zaznamenává, jak se to, co zažívá, odráží na jeho vlastním chování, jež se hladce přizpůsobuje okolnostem. Jeho pohled dosahuje hluboko, navenek i dovnitř. Avšak on neprojeví ani jiskřičku vlastního zájmu, jenž by přesáhl radost z pozorování a poznávání. Nic, vůbec nic nenasvědčuje tomu, že továrna je *jeho*.

Už po několika týdnech začalo Kafkovým rodičům docházet, že jejich advokátsky promyšlený plán má háček. Jejich syn se v rodinném podniku už neukázal. Sotva se dala mašinerie do pohybu, vrátil se k dřívějším zvyklostem, odpoledne chodil na procházky nebo vysedával u psacího stolu nad sešity a knihami, a přihodilo se dokonce, že večer

odešel z domu, zatímco otec a švagr probírali v obývacím pokoji starosti s továrnou. To bylo pobuřující. Cožpak se sám nepřimluvil u otce, jenž se zpočátku obával rizika, nepřislíbil výslovně, že v továrně bude na švagra svou pravidelnou přítomností „dohlížet“? Zjevně zapomněl, že po něm nepožadovali nezávazné laskavosti a že příležitost, aby se sám stal jednou z možných podnikatelem, nebyla vůbec sázkou na jistotu, žádnou hrou bez vkladu. Kafka byl ‚veřejným společníkem‘, a to znamenalo, že byl v případě konkurzu ztracen nejen podíl zaplacený otcem, nýbrž že on sám ručil veškerým osobním majetkem, svými úsporami. Tento tlak, tak si to rodiče představovali, musel přece stačit, aby synovi čas od času připomněl jeho sliby a skutečné zájmy.

Ale připomínek nebylo třeba; Kafka se týdně, ba měsíce potýkal s přívalem sebekritických výčitek, jež ho okrádaly o spánek, aniž by mu nabízely praktické řešení. Slepě, v záchvatu pošetilosti, vydal svůj život všanc tlaku, jenž se už zoufale podobal ‚věčnému návratu téhož‘: dopoledne kancelář, odpoledne továrna, večer a o víkendů vyúčtování, plány a rozhodování – nehledě na obvyklé nářky, zjevně patřící k obchodování jako vzduch k dýchání. To znamenalo, jak příliš pozdě pochopil, nejen konec psaní, ale konec veškerého soustředění, veškerého sebeujištění, to bylo, jak si v posledních dnech osudného roku poznamenal, „naprosté zničení mé existence“.¹⁵ Otec bez ustání nadával, dokonce i švagr ho stíhal pohledy, jež měly hodně blízko k výčítkám – nebylo to nic platné, Kafka byl rozhodnut toto běhací kolečko pro křečky opustit. On továrně nerozumí, tvrdil. Když tam bude vysedávat, nikomu tím neprospěje. Člověk stěží věřil vlastním uším. Poté obviňování ustala. A u večerního rodinného stolu zavládlo mlčení.

V Kafkově životě patří založení továrny na azbest, rychlá ztráta kontroly nad hospodařením a konečný úpadek podniku k nejzávažnějším a nejmučivějším epizodám. Ještě dlouhá léta trvaly tyto dílem tiché, dílem bouřlivé konflikty, živené stále novými finančními potížemi a zoufalými pochybnostmi syna, jenž čelil zřejmě vůbec poprvé jednotné frontě žalobců. Přimluvil se, on, jediný z rodiny, který měl o průmyslové technice určitou představu, a tento ukvapený úsudek, to mikroskopické provinění, jak mu připadalo, s sebou přineslo nejvyšší trest.

Že se kdy mohl zaplést do tak cizí, vzdálené, jemu naprosto lhostejné záležitosti – to už nechápal, stalo se to ve snu, v noční můře, jež nebrala konce.

A skončit nemohla, dokud si Kafka tu trhlinu, postupně se otvírající v jeho mysli, nedokázal vysvětlit. Ano, nenáviděl kancelář, obchod, továrnu. Ale nad všemi těmito institucemi vlál účel, který plnily, jako nějaký prapor. Tento účel nemohl nikdo zpochybnit ani popřít, byly to naprosto *smysluplné* instituce, které každému životu, jenž jim byl zasvěcen, dodávaly spokojenost a orientaci. Rodiče věděli *vždycky*, co chtějí, a zatímco Kafka onou vynucenou podnikavostí, jež s tím šla ruku v ruce, opovrhoval s nejjasnějším vědomím, přesto se ve slabých okamžicích domníval, že rozpoznává vyšší, soběstačnou moudrost, jež pro něj zůstávala nedosažitelná. *Z čeho a pro co* žili: u rodičů, sourozenců, příbuzných a kolegů to bylo jedno a to samé. Zatímco u něj se to z čeho a pro co, to proč a k čemu, ten důvod a účel, původ a záměr, začátek a konec rozcházely natolik neblaze, že štěpily celý život.

„Deník už neopustím. Zde se musím pevně zachytit, neboť jen zde se zachytit mohu.“¹⁶ Nejvyšší čas si to připomenout. Když pozdě večer zavládl konečně klid, otevřel Kafka důvěrné přihrádky svého psacího stolu a vytáhl několik černých nebo hnědých osmerkových sešitů. Byla-li příliš velká zima, odnesl si sešity, pero a lahvičku s černým inkoustem do obývacího pokoje, kde vydávaly dohasínající uhlíky ještě dostatek tepla a kde ticho rušili jen kanárci, vrtící se v kleci pod šátkem, a těžké přezdobené hodiny trůnící na příborníku. Tu a tam se ozvalo ještě tlumené zarachocení výtahu, ale tak pozdě se někdo domů vracel jen zřídka, domovní dveře byly dávno zamčené a kdokoli chtěl ven či dovnitř, musel zazvonit na domovníka. On byl jediný, kdo měl klíč. A to stálo šest halířů.

Rozhlédl-li se Kafka po vyhřátém pokoji, zrak mu nevyhnutelně padl na knihovnu: němou připomínku toho, že psaní souvisí s publikováním a že psát se nedá bez čtení. Co tu stálo seřazené, patřilo skoro výhradně jemu; v jeho pokoji stál už šatník a na druhou skříň (jako Rakušan říkal ‚Kasten‘) nebylo místo. Ale on nepatřil ke sběratelům, mnoho prostoru nepotřeboval. Měl tu několik německých klasiků,

Goetha, Kleista, Hebbela, Grillparzera, nic z toho kompletní, mimoto Flauberta, Dostojevského a Strindberga, deníky a životopisy bez ladu a skladu, několik filozofických a právnických děl ze studijních let, samozřejmě cestovní průvodce, možná také ještě knihy pro mládež a několik ‚Schaffsteinových Zelených svazečků‘ s dobrodružnými příběhy z exotických krajin. A na závěr ojedinelé knihy napsané přáteli, darované výtisky s věnováními: „milému dr. Franzi Kafkovi“ nebo „Franzovi“, podle toho.

Žádný knižní hřbet však nenesl jeho jméno. Bylo to zvláštní. Kam až jeho paměť sahala, utíkal se k těmto sešitům vázaným do voskového plátna, nikde nebyl v myšlenkách víc sám se sebou než tady, kde smysly nevnímaly už nic jiného než inkoustovou linku a tiché skřípění pera. Z toho barvitého, rozvolněného, vzletného stavu neprozrazoval ustrnulý tištěný text vůbec nic, byla to kopie, obraz obrazu, a jaký význam vlastně mělo být vydáván, si Kafka ujasňoval vždy jen obtížně a dodatečně. To se změnilo. Doposud však byl jen několika málo pozorným čtenářům zřídka dopřáván pohled na ten věčně váznoucí pramen, jenž mu zjevně stál za každou oběť, aniž by byl mohl říct, co tu vlastně ‚vzešlo‘. Psal, ale nic ‚definitivního‘, a přeškrtnal a zničil víc, než uchoval. Z nesmírného přediva záznamů vystoupilo jen málo prozaických kousků, ale ani ukázkám vydaným v časopise *Hyperion*, ani hravému *Popisu jednoho zápasu* se nedostalo té nejslabší odezvy. *Svatební přípravy na venkově*, další povídka končící po několika pokusech uprostřed věty, nedávala naději ani na fragmentární ‚zužitkování‘, už vůbec nemluvě o jeho nedávném nezdaru, o *Městském světě*, započatém na jaře 1911 a přerušeném po několika stránkách: o povídce, v níž vystupuje láteřící otec, jehož postava zakrývá celé okno, a lehkomyšlný syn, chvastoun, jenž vede ‚zhýralý život“ a už deset let má před promoci... ne, bylo by jen těžko únosné rozplývat se v takových fantaziích zániku zrovna teď, vprostřed rozepří kvůli továrně na azbest.

To tedy byla ta Kafkova ‚práce‘, to byly ty ‚věci‘, které pro něj – v každodenním vzruchu – znamenaly víc než vše živé. ‚Zde se musím pevně zachytit,‘ přísahal sám sobě, a toto *musím* se v jeho životě opakovalo ještě nesčetněkrát. Psát dopisy redaktorům, číst sloupcové obtahy, nadávat na tiskové chyby, děkovat za pár korun honoráře, recenzovat

a být recenzován, to vše byla hra s pravidly, která jednou platila a pak zas ne, hra s tvářemi, jež přicházely a odcházely. To, že něco musel, představovalo ovládnutí sebe sama, velkou útěchu – zároveň však strašlivý, bezejmenný *zákon*, jenž začal nabývat neurčité podoby a hrozilo, že pod sebou vše pohřbí. „V uchu mi neustále zní volání,“ poznamenal si o tři dny později. „Přijď, ó neviditelný soude!“^{16a} – Volání bude vyslyšeno, už záhy.